

NEMZETI JOG ÉS DEMOKRATIKUS FEJLŐDÉS

- I. Az Országbírói Értekezlet
- II. A magyar és az európai
jogfejlődés tanulságai

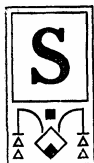
Írta:

SZENDE PÁL

Különlenyomat a Huszadik Századból

I. Az országbírói értekezlet

emmi sem jellemzi oly élesen Magyarország utolsó két évszázadának történetét, mint az a mélyreható ellentét, mely a nemzeti függetlenség és a demokratikus haladás követelményei között mindenkor fenforgott. A Habsburg korszak óta állandó a küzdelem a történeti osztályok és a dinasztia között, mely velök szemben az alsóbb néprétegek rokonszenvét akarta megnyerni s ezért a kiváltságos osztályokkal szemben időnként pártjukat fogta. A nemzeti függetlenség érvényesülése azt jelentette, hogy a dinasztia egyidőre kibékült az uralkodó osztállyal, s főleg a birodalmi közösségre irányuló követeléseinek kielégítése után az ország sorsának irányzását neki átengedte, s ez jogát mindenha kiváltságainak növelésére, hatalmi állásának megszilárdítására használta fel. A dinasztiaival való békesség egyúttal a visszafejlődés, a gazdasági és politikai reakció korszaka volt. A szatmári békét követő 1712-15. évi országgyűlés szolgálkúség terén túltett a római és bizánci császárság törvényhozó testületein is, a rendi szűkkeblőséget tekintve pedig egyenesen példátlanul áll. Mária Terézia és II. József emberies és demokratikus reformjaitak teljhatalmi úton, a rendiség ellenére valósították meg. Midőn II. Lipót az alkotmányt visszaállította, az 1700-91. évi országgyűlésnek legelső teendője az volt, hogy mohó sietséggel visszacsinálja mindazon intézkedéseket, melyek a jogegyenlőség és haladás érdekében történtek. I. Ferenc hosszas szünetelés után ismét összehívta 1825-ben az országgyűlést s a rendi szellem az alkotmány körülsáncolásának ürügye alatt – *ad obvallandam constitutionem* – a nemesi kiváltságok növelésével igyekezett roskadozó uralmát alátámasztani. Az

1848. évi országgyűlés demokratikus reformjai papíron maradtak, mert a törvényhozás liberális elemeinek minden nemes igyekezete megtört a vármegyei kiskirályok szűkkeblű ellenállásán. A jog-egyenlőség, közteherviselés és jobbágyfelszabadítás nagy elveit a Bach-kormány vitte át az életbe s ő hártotta el az ipari és kereskedelmi fejlődés útjából a feudális korból származott akadályokat. Az alkotmány helyreállítása a kiváltságos osztályok uralmának resztitúcióját jelentette s 1867 óta a jogegyenlőség látszólagos uralma alatt a törvényhozás legfőbb működése elsősorban a földbirtokos osztály kiváltságainak modernebb mezben való fentartására irányul. A magyar történelem évszázadok óta egy szüntelen *circulus vitiosus*-ban mozog: a dinasztia a történeti osztályok szertelen közjogi követeléseivel szemben az alsóbb néposztályok támogatására pályázik s demokratikus húrokat penget, mihelyt azonban az uralkodó osztály földadja vagy mérsékli követeléseit, kibékül vele és feláldozza a reform ügyét. Ennek legfrissebb példáját 1906-ban láttuk.

Most, midőn az Országbírói Értekezet ötvenedik évfordulóját tudományos egyletek és a sajtó mint a jogfolytonosság helyreállításának ünnepét ülik meg, időszerű lesz ezzel a kérdéssel újból foglalkozni. Előbb röviden ismertetni kívánjuk ama tényeket, melyek jelen tanulmány kiindulási pontját és alapját képezik.

II.

1849 és 1860 között a bécsi kormány rendeleti úton a jogszabályok egész sorozatát oktrojálta, melyek közül csak a fontosabbakat említjük fel. 1852 november hó 29-én életbe léptették az osztrák polgári törvénykönyvet a szűkebb értelemben vett Magyarország, 1853 május hó 29-én pedig Erdélyben, 1855 december hó 15-én az új telekkönyvi rendtartást, 1850 január 25-én az általános német váltótörvényt, 1853 július 18-án az osztrák csöndrendtartást, 1852 szeptember 16-án az osztrák polgári perrendtartást, 1852 május hó 27-én az osztrák büntető törvénykönyvet, 1853 július hó 29-én az osztrák büntető perrendtartást, 1852 november hó 29-én az ösiség eltörlésére vonatkozó nyílt parancsot, 1853 március 2-án az úrbéri kárpótlás és földtehermentesítés véghezvitelére irányuló nyílt parancsot és 1854 március 23-án az általános osztrák bányatörvényt, végül 1855 május 21-én a közjegyzői rendtartást.

1860 október hó 2-án I. Ferenc József visszaállítva az 1848 előtti hatóságokat, báró Vay Miklós kancellárhoz leiratot intézett, melyben kijelentette, hogy hajlandó Magyarország „törvénykezési

ügyét ismét ezen ország határai közé visszahelyezni” és elrendelte, hogy az országbíró elnöklete alatt egy értekezlet hívandó össze, mely „a magyar igazságszolgáltatás szervezése felett tanácskozzand” és javaslatait a királyhoz felterjeszti. De kijelentette a leirat miszerint „a birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának érdekében, a polgári és a büntetőjognak minden határozománya és intézkedései mindaddig teljes hatályban maradandnak, míg azok iránt a netaláni változások törvényhozás útján megfognak állapíttatni.” Az értekezlet gróf Apponyi György országbíró elnöklete alatt 1861 január hó 23-ától március 4-ig folyt le. A tanácskozások folyamán hozott határozományokat, az „Országbírói Értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok”-at a képviselőház 1861 június 22-iki, a főrendiház július 1-én tartott ülésén fogadta el, a király pedig megerősítette. A kir. Kúria 1861 július 23 kimondta, hogy a megállapodásokat, míg „az alkotmányos törvényhozás másképp nem rendelkezik, mindennemű törvényes eljárásban állandó zsinórmértékül követendő”. Ezek a szabályok tehát nem formális törvények, de gyakorlatilag ugyanolyan hatályúak, mintha törvénybe lennének iktatva.* Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok sem Erdélyben, sem Fiume területén, sem a volt határőrvidéken nincsenek érvényben. Az Országbírói Értekezlet tanácskozásainak jegyzőkönyvét annak jegyzője Ráth György adta ki.**

Az Országbírói értekezlet ötvenedik évfordulója alkalmából a Magyar Jogászegylet ünnepélyt rendezett, melyen Grosschmid Béni – a magánjognak éleselméjűségéről, kiváló jogászai tulajdonairól ismert tanára – tartott előadást. Kifejtette, hogy a régi magyar birtokjog intézményeinek az 1848-iki törvényhozás során történt teljes eltörlése nemzeti jogfejlődésünk szempontjából fájlandó, mert az, ami helyébe lépett, nemcsak nélkülözte a magyar jelleget, hanem egy kapoccsal több volt, mi bennünket az osztrák uralom körébe vont. 1861-ben fentartották az abszolút kormány által behozott telekkönyvi rendszert és számos ezzel összefüggő intézményt. A legnagyobb mértékben helytelen az az eljárás, amely Ausztriából és Németországból szedi mintáit, ahelyett, hogy Angliához fordulnának, amelynek alkotmánya teljesen azonos a magyarral s jogrendszere, épenúgy mint a miénk, nem mesterséges recepció folyománya, hanem organikus, évszázados fejlődés gyümölcse. Angliában sincs telekkönyvi rendszer és az örökösödési jogban a férfiak előnyben

* Grosschmid Béni: *Jogszabálytan* (Magánjogi Előadások.) 865-868. pp.

** *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*, közli Ráth György, I-II. kt. Pest, 1861. Az értekezés folyamán Ért. Jkv. jelzéssel fogjuk idézni.

részesül. Azáltal, hogy az 1848 előtti birtokjogot fentartás nélkül eltöröltük, teljesen az osztrák jogrendszer befolyása alá kerültünk, pedig épen Ausztriával szemben való függőségünk miatt kétszeresen szükség van arra, hogy intézményeink ne csak ne hasonlítsanak, hanem a legélesebb ellentétben legyenek Ausztriával, mert ez a beolvasztást megakadályozza. A polgári jólét végett lemondunk a lelkiileg egyedül boldogító nemzeti sajátosságról s feláldoztuk a nemzeti jogfejlődés ontológiai folytonosságát.

Az itt kifejtett gondolatmenettel részletesebben kell foglalkoznunk, nemcsak az előadó kiváló személyére való tekintettel, de azért is, mert ami Grossschmid Béninél egy a régi jogfejlődésünk esztétikus külön-szerűségeihez ragaszkodó jogász elme finom logikai konstrukciója, az epigonjainál és a haszonlesó politikusok körében jól átfontolt reakciós törekvéssé válik, mely hazafias mezbe burkolt nyilvánulási módja, a jogintézményekre átvitt változata annak a tételnek: *extra Hungáriam non est vita*. De azért is bővebb figyelmet érdemel, mert ez a gondolat felüti fejét az Országbírói Értekezlet jegyzőkönyvének úgyszólván minden lapján és a tanácskozásoknak legfőbb irányító eszméje volt.

III.

Az 1848 előtti Magyarország intézményei lehetlenné tették, hogy az országban intenzív gazdasági élet fejlődjön ki. Abban az időben, midőn a nyugateurópai államokban, köztük Ausztriában is, a hitel- és pénzgazdálkodás teljesen kiszorította a naturál-gazdálkodást, az ipar és kereskedelem páratlan lendületnek indult és a kapitalizmus megkezdte hódító útját, hazánkban a birtok és munkaszervezet az ősiségen és a jobbágyságon alapult. Az előbbi (melynek részletes magyarázata még visszatérünk) megkötötte a nemesi osztály részére a földbirtokot, a jobbágyság pedig biztosította az ingyenes munkaerőt. A jobbágyság teljes elnyomásban tengette életét,* úrbéri kötelezettségeit csak a kényszer hatása alatt teljesítette, mindez mégis annyira lefoglalta, hogy saját földjei megmunkálására nem maradt elég ideje. Így a mezőgazdaság minimális jövedelmet hajtott.** Az intenzív gazdálkodást akadályozták a földbirtok kötöttsége s az ősiség természetéből folyó szakadatlan ingatlan-perek, melyek a jogbiztonságot állandóan veszélyeztették s a földhitel kifejlődését – mely nélkül intenzív mezőgazdaság általánossá nem válhatik – lehetlenné

* L. Berzeviczy Gergely: *A parasztok állapotáról és természetéről Magyarországon*. 111–160. pp.

** Széchenyi István műveiből idézetek: Grünwald Béla: *Új Magyarország*. 296–97. pp.

tették.* Az ipar és kereskedelem fejlődését megkötötte a cégrendszer, a városi polgárság alárendelt jogi helyzete, a rendi társadalom ellenszenvé és lenézése minden ipari tevékenység iránt, a földesurak kiváltságai. Az állam pénzügyi eszközeivel nem hathatott jótékonyan közre ez állapot megváltoztatására, mert a nemesség ment volt minden adó alól, a jobbágság által fizetett adó csakhogy épen a katonaság és bürokrácia fentartására volt elegendő,** abból kulturális és gazdasági célokra nem jutott. A forgalmi eszközök a leg-siralmasabb állapotban voltak – járható út kivételszámba ment*** – télvíz és sár idején egész országrészekben szünetelt a közlekedés» Vízszabályozásról, hajózásról szó sem lehetett. A ki- és behozatali kereskedelemre fojtó súllyal nehezedett Ausztria kizsákmányoló gyarmati politikája és a vexatórius közbenső vámrendszer. II. József és utána több ízben a bécsi kormány felajánlotta e vámrendszer megszüntetését, ha cserében a nemesség lemond adómentességéről; erről azonban ez hallani sem akart† s inkább feláldozta az ország ipari fejlődését.

Az ország kiváló lángelméi, legelsők Széchenyi István, felismerték a bajok okát s megkezdték a harcot a rendszer két sarkköve: az ösiség és jobbágság ellen, de ép oly eréllyel küzdöttek minden intézmény ellen, mely az ipar és kereskedelem fejlődését akadályozta. Küzdelmüket siker koronázta, mert támogatta őket a lakos-ságnak – bár a törvényhozásból kizárt – többsége, egymásután keletkeztek újabb törvények, melyek rést ütöttek a rendi kiváltságok épületén. A támadt réseken levegő áramlott be s a gazdasági tevékenység nagyarányú fejlődésnek indult, megkezdődik a vízszabályozás» utak, vasutak építése, kereskedelmi- és váltótörvényt hoznak, kimondatik a jobbági terhek megválthatása s a régi rendszer minden béklyója sem tudja a megindult folyamatot többé feltartóztatni. Az 1848-iki törvényhozás kimondja a jobbágság és ösiség halálos ítéletét és megszünteti a rendi előjogot.

A Bach-kormány végrehajtotta az 1848. évi törvények elvi rendelkezéseit s a földbirtok – a hitbizományokat kivéve – az eddigi

* Széchenyi: *Stadium*, 73. p. L. Dell' Adami: *Magánjogi codificatióknk és régi jogunk*, 29 p. Deák Ferenc 1840. évi követjelentése, idézve f. m. 43. lapján. Kossuth Lajos iratai XII. kt. 37. p. *Pesti Hírlap* cikke 1841. 23. szám. Grünwald Béla: *Régi Magyarország* 383. p. idézi Bessenyei György hasonló véleményét.

** Schwartner: *Statistik des Königreichs Ungarn*, 1798. évi kiadás, 496 p.

*** Kossuth Lajos: *Pesti Hírlap* 1841. 46. sz. Iratai XII. kt. 82.

† Acsaády Ignác: *A magyar birodalom tört.* II. kt. 559. p.

korlátok alul felszabadt. Ez döntő hatással volt a naturál-gazdálkodás megszüntetésére. Míg azelőtt a földesúr munkaszükségletét a jobbágyok ingyenes szolgáltatásából és feles földek átengedésével fedezte, most át kellett térnie pénzbeli munkabérek fizetésére, ami nehézségeket okozott, mert kezdetben a parasztság nagy béreket követelt. Ennélfogva a földbirtokos-osztály vagy kénytelen volt intenzívebb gazdálkodásra áttérni, ami tőkebefektetést kívánt, vagy pedig bérbé adta birtokait azoknak, kik tőkével rendelkeztek. A közbeeső vámvonallal megszüntetése és a vasutak építése folytán a nyugati államokba irányuló gabona-export rendkívül fellendült és ezért a művelési ágak módosultak, különösen a búzatermelés emelkedett. 1851-ben a gabonaneműek össztermése 69 millió hl-t, 1859-ben 104 millió hl-t tett ki, ebből búza 1851-ben volt 12 millió hl., 1859-ben 17 millió. Azonkívül áttértek a kereskedelmi növények fokozottabb termelésére, mert a nagy nyugateurópai kereslet folytán ezek jelentékeny haszonnal kecsegtettek.* A szántóföld a legelők rovására egyre jobban kiterjedt. Ez a folyamat azonban sok áldozatot kívánt. Azok, kik nem tudtak a változott helyzethez alkalmazkodni, nemcsak a jobbágytelkekért nyert kárpótlási összegeket költötték el, de új adósságokat is csináltak, sőt kénytelenek voltak földjeiket eladni.** Mivel 1844 óta nem nemesek is szerezhettek földet, hirtelen megszaporodott az „új földesurak” száma, kik a történeti osztállyal érzelmi és politikai közösségben nem állottak s az osztrák ipari kapitalizmus terjeszkedésétől várták földjáradékuk emelkedését. A parasztság gazdálkodási módja lassabban alakult át, de szintén arra irányult, hogy a föld minél több készpénzjövedelmet hajtson, mert a különböző válságösszegek fizetése, valamint az adók és közterhek szaporodása, ezt elkerülhetlenné tette. A kormány az egyenes adókon kívül a fogyasztási adóknak egész sorozatát hozta be úgy, hogy az ezekből eredő bevétel 1861-ben már 150 millió koronánál többet tett ki. Az egyenes adók összege 1861-ben 85 millió koronára emelkedett.***

De még döntőbb átalakulást idézett elő a közbeeső vám-sorompók megszüntetése és a közös vámterület létesítése. (1850.) Mint fentebb említettük, ez a vasutakkal együtt revolucionálta a magyar mezőgazdaságot és rövid idő alatt búza export-állammá változtatta az országot. Ép ily hatással volt az ipar fejlődésére is. Kezdet-

* Schwicker: *Statistik des Königreichs Ungarn*. 216. p., különösen a repcetermelés ért el szokatlan arányokat.

** Beksics Gusztáv: *A magyar nemzet tört.* X. kt. 450–51. p.

*** Matlekovits Sándor: *Magyarország államháztartásának története* p. kt. 38. és köv. p.

ben a közös vámterület károsan hatott vissza néhány magyar vállalatra, de a mezőgazdasági termények gyártásával foglalkozó iparágak a zaklató közbelső vám eltörlése folytán rendkívül föllendültek, így elsősorban malomiparunk, amely elsőrangú exportiparrá fejlődött. A szeszipar, cukorgyártás és sörgyártás, azonkívül vasiparunk is jelentékeny fejlődésnek indult. Ezt a folyamatot erősen előmozdította az a tény, hogy az osztrák kormány a külfölddel szemben 1850-ben az eddiginél jelentékenyen liberálisabb vámpolitikát kezdeményezett, ami emelte a külkereskedelmi forgalmat.* Az osztrák kormány a céh-szabályzatokat hatályon kívül helyezte, 1859-ben pedig az ipar-szabadság elvét dekretálta s ezzel elhárította a feudalizmus emelte régi akadályokat az ipar szabad fejlődése elől. Megindul nálunk is az a folyamat, mely a nagyipari vállalkozásnak túlsúlyát idézi elő a kisipari termelés felett. Míg 1851-ben a gőzgépek száma a magyar iparban 79 és lőereje 1175 volt, 1863-ban már 480 gőzgép működött 8134 lőerővel és a mezőgazdaság területén 194 gőzgép volt alkalmazásban 1603 lőerővel.**

Modern bányatörvényhozás folytán a bányászat is lendületnek indult. A különböző bányatermékek (nemes és nemtelen fémek) értéke 1858-ban 13 »millió korona volt, nyersvas 1.5 millió q, kőszén 3.6 millió q, barnaszén 3.4 millió q termeltetett. Ezzel szemben főleg a kőszén és vas termelése néhány év alatt 50%-al emelkedett és a vállalkozási szellem fellendült.***

Igen jelentékenyen fejlődtek a forgalom eszközei. A Széchenyi által megindított vízszabályozás, a Duna, a Tisza, valamint más folyók hajózhatóvá tétele nagy lépésekben haladt előre. Kezdetét veszi az utak kiépítése. A vasútépítés terén pedig szinte szédületes a fejlődés. 1849 végén a magyar állam területén csak 17.8 km. vasút volt kiépítve és 1861-ben már 1837 km.† A posta- és távírdaintézmény szintén nagyarányú fejlődést mutat.

A közlekedési viszonyok átalakulásával az iparra, földművelésre és különösen az alsóbb néposztályok szabad mozgására nehezedő béklyók megszűntével nagy belső népmozgalom áll be, megkezdődik a lakosságnak a városokba való összpontosulása. Buda-Pest lakossága már meghaladja a 200.000-t.†† A jobbágyság jelentékeny része mem tudta megállani helyét a változott gazdasági viszonyok között,

* Láng Lajos: *A vámpolitika az utolsó száz évben.* 200-207. pp.

** Könek Sándor: *Magyar birodalom statisztikai kézikönyve.* 187. p.

*** Ért. Jkv. *Grenzenstein Gusztáv adatai.* II. kt. 104. p.

† Képegy Árpád: *A magyar vasútügy tört.* 44-56. pp.

†† Schwicker id. m. 182. p.

földje dobra került, ő maga pedig napszámosnak vagy munkásnak állott be, aki lakhelyét a munkaalkalom szerint változtatja.

A pénz- és hitelügy szintén jelentékeny fejlődésnek indult, már az 1848 előtti időkben is. Magyarországon ebben az időben 36 takarékpénztár és egy bank működött. Ezek betéti állománya 1851-61 között 11 millió forintról 41 millió forintra emelkedett, a jelzálogos kölcsönök álladéka 8 millió forintról 20 millió forintra.* Az osztrák nemzeti bank is felállított ebben az időben jelzálogosztályt, valamint a nagyobb bécsi pénzintézetek, szintén jelentékeny összegeket adtak kölcsön magyar földbirtokokra és pesti házakra.

Ebben az időben a fejlődő kapitalizmus Európaszerte nagyarányú vállalkozási tevékenységet kezdeményezett, melyet a párisi Crédit mobilier mintájára felállított bankok élesztettek és organizáltak. Minthogy az akkumulált tőkéknek belföldi nyereséges elhelyezése különösen Franciaországban, az ottani tőketelítettség folytán kellő alkalom nem kínálkozott, a keleti országok még kevésbé kihasznált terrénumát szemelték ki működési alapul és csakugyan francia és osztrák tőke segítségével óriási vállalatok, vasútépítések, szén- és fém-bányanyitások, erdőirtások, fűrésztelepek, vaskohók felállítása stb. által Magyarország is bekapcsolódott a nyugateurópai kapitalizmus forgatagába. A jog és törvény előtti egyenlőség keresztülvitele, a nemesi kiváltságok megszüntetése, a kormánynak kezdetben demokratikus irányzata felforgatta a társadalmi viszonyokat, az új rétegeket jelentőséghez juttatta. A rendezett közigazgatás és igazságszolgáltatás lehetővé tette az átmenetet az új viszonyokra, s megszilárdította a jogi és forgalmi élet biztonságát.**

Mindez a változás, melynek természetesen sok hátránya is volt, nem róható fel egyedül a Bach kormány érdeméül s Széchenyi joggal tette kegyetlen kritika tárgyává az abszolút kormánynak azt az eljárását, hogy egy röpiratban, mindazt ami Magyarországon a gazdasági fejlődés tekintetében történt, a saját javára írta. Ez a folyamat már 1825 körül megindult, Széchenyi működése óriási lökést adott neki, a régi gazdasági szervezetnek teljes csődje pedig elkerülhetetlenné tette a változást. De mégis a Bach kormány volt az, amely a fejlődési folyamatot legalább húsz évvel meggyorsította, midőn ledöntötte mindazokat a korlátokat, melyeket a különben kikerülhetetlen fejlődés csak néhány évtized múlva robbantott volna fel.

Ez volt Magyarországnak gyökeresen megváltozott gazdasági és szociális arculata 1861-ben, midőn az Ország-

* Vargha Gyula: *A magyar hitelügy tört.* 244-55 pp.

** Beksics Gusztáv: id. m. X. kt. 432. ezt szintén elismeri.

bírói Értekezetl ama probléma előtt állott, hogy visszaállítsa-e a régi jogot, vagy pedig fentartsa, illetőleg megalkossa a modernebb jogszabályokat.

VI.

Áttérve az Országbírói Értekezetl munkásságának méltatására, általánosságban a következőket jegyezhetjük meg. Az Értekezetl tagjainak többsége konzervatív gondolkodású volt és szerette volna az idők haladó szekerének rúdját visszafordítani. Az a körülmény, hogy úgyszólván az összes érvényben levő jogszabályokat a gyűlölt osztrák kormány abszolút úton léptette életbe, igen tetszetős mezül kínál, kozott minden agrárfeudális törekvés elleplezésére és a volt jobbágy-ságnak kedvező intézmények eltörlésére. Deák Ferenc találó szavakkal mutatott erre a tanácskozások folyamán: „Akármit beszéljünk azon gyűlöletről, mely egyik vagy másik törvény ellen van, higye el a nagyméltóságú tanácskozmány, ezen gyűlölet kilentizedrésze közjogi szempontból származik, . . . mert ha azok (törvények) csupán javaslatképen lettek volna a magyar országgyűlés elébe terjesztve, azokat nem mondom, minden részben elfogadta volna, de bizonyosan nem mondta volna gyűlöletesnek, gyalázatosnak, rossznak, gonosznak, hanem megfontolta volna az egyes tételeket, s amennyire helyesek és célszerűek, helyben hagyta volna.”* Ugyanerre a szempontra utalt egy másik felszólalásában: „Elöttem is alapeszme a régi magyar törvények visszaállítása, de ahol s amely tárgyban azok visszaállításáról a jogviszonyok megzavarását vagy institúciónk demokratikus szellemének fölfogatását hiszem bekövetkezőnek, ott kétkedés nélkül ellene szólok s nem tartóztat az, hogy több vagy kevesebb tartatik meg az által az osztrák törvénykönyvből ... Nem tartom helyesnek, hogy az idegen hatalom műve iránti gyűlöletből saját polgártársainknak tegye kárt.”**

Ámbár Deák Ferenc alakja szinte csodálatos magasságban emelkedik ki az Értekezetl résztvevői közül, felszólalásai logikai élesség, az érvelés megsemmisítő ereje, humanizmus és liberális érzület tekintetében pedig páratlanul állanak, mégis a legritkább esetben győzött az az álláspont, melyet ő védelmezett. Az Értekezetl résztvevői a gyűlölt osztrák törvényeket minden áron el akarták a föld színéről tüntetni s jobb ügyhöz méltó buzgalommal akarták visszaállítani az 1848 előtti törvényeket, melyek a köznép és polgárság

* Ért. Jkv. II. kt. 271. p.

** Ért. Jkv. II. kt. 295. p. A ritkítások szerzőtől származnak.

tehát az ország lakosságának ^{9/}₁₀-e előtt az osztrák jognál sokkal gyűlöletesebbek s Széchenyi, Deák, Kossuth támadásainak állandó tárgyai voltak.

V.

Ezek után az Értekezlet munkásságát egyes jogterületek szerint vesszük vizsgálat alá:

A Magyar magánjog 1818 előtt a legkaotikusabb képet mutatta. Különböző volt országrészek, osztályok és felekezetek szerint. A szorosan vett Magyarországon más volt a magánjog, mint Erdélyben, Horvát-Szlavonországban, a Határőrvidéken, de más volt a Hajdú kerületben, Székely- és Királyföldön, a Jász-Kun kerületben és az egyes városokban stb. Más magánjog alatt állott a nemesség, a városi polgárság, a jobbágyok, a főnemességre és a jobbágyosság egyes rétegeire még ezenfelül is, különböző szabályok voltak érvényben.* Végiül vallásfelekezetek szerint is eltérően alakultak a jogviszonyok.

A nemesi magánjognak és különösen az örökjognak vezető elve és intézménye az ősiség volt. Minthogy az ősiségét már többször érintettük, szükségesnek látszik, hogy annak fogalmát röviden kifejtjük.**

1848 előtti jogunk az öröklés szempontjából különbséget tett Ősi és szerzeményi vagyon között. Ősi vagyon volt mindaz, mely az elődökről a törvényes lemenőkre öröklés útján szállott. Az ily vagyon az első szerzőnek összes leszármazóit, egész családját, vagy – régi kifejezéssel élve – nemzetségét illette s a mindenkori örökös az ősi vagyonnak nem tulajdonosa, hanem csak haszonélvezője volt, a tulajdonjog

* Wenzel Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere.* 314-354. pp. Hajnik Imre: *Egyetemes európai jogtörténet.* V. kiadás. 299-301. pp.

** Az ősiség és ági öröklés problémáinál a következő forrásokat használtuk fel: Schwarz Gusztáv: *Újabb magánjogi fejtegetések: Agi öröklés és özvegyi jog.* 153-217. pp. U. a.: *Jogi Lexikon: Agi öröklés.* I. kt. 337-347. pp. *Indokolás a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetéhez.* V. kt. 34-61. pp. (szintén Schwarz Gusztáv tollából). *Főelöadmány és bírálati anyag a polgári törvénykönyv tervezetéhez.* VIII. kt. 52-144. pp. Zsögöd Benő: *Magánjogi tanulmányok,* különösen I. kt. 1-181. pp. (*Öröklött és szerzett vagyon.*) II. kt. 301-364. pp. Fodor Ármin: *Magyar magánjog.* V. kt. *Öröklési jog.* 1-20. és 69 - 170. pp. Zlinszky Imre: *A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés.* 178-334. pp. Zlinszky-Reiner: *A magyar magánjog mai érvényében.* 1032-1058. és 1068-1087. pp. *Magyar Jogi Lexikon.* V. kt. *Ősiség* 789-802. pp. Dr. Gábor Gyula, Wenzel Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere.* I. kt. 262-361. pp. Dell' Adami Rezső: *Magánjogi codificatióknak és régi jogunk.* III. 1 -134. pp. L. azonkívül a többi 12 idézeteket. A polgári törvénykönyv tervezetének indokolását *Indokolás* címen fogjuk idézni.

nem őt, hanem az egész nemzetséget illetve, melynek minden egyes tagja a közös elődtől való leszármazás jogán emelt igényt az örökségre, Ennélfogva a mindenkori haszonélvező az ősi vagyronról sem élők között, sem halál esetére nem rendelkezhetett, mindaddig, amíg az első szerzőnek élő törvényes leszármazója volt s ennek az ellenkező intézkedést módjában volt per útján hatálytalanítani s az ősi vagyont visszaszerezni. Minden vagyon, amely nem volt ősi, szerzeménynek tekintett. Szerzeményéről a szerző élők között és halál esetére szabadon rendelkezhetett. A szerzeményi vagyon gyakorlati szempontból csekélyebb jelentőséggel bírt s a magyarországi földbirtok túlnyomó része ősinek volt tekinthető, annál is inkább, mert a szerzeményi vagyon is az utódok kezén rendszerint ősvé alakult át. Az ősi vagyronra vonatkozó jog túlnyomóan a fiági öröklésnek kedvezett s a nőekkel sokkal hátrányosabban bánt el, a szerzeményi javakban a fiúk és leányok egyenlően örökösödhettek, de a szerzőnek jogában állt a nőági öröklést kizárni vagy korlátozni.

Az ősiség célja védelmezői szerint az volt, hogy a vagyont a család kezén megtartsa s az utódok megélhetését évszázadok múlva is biztosítsa,* szóval ugyanazon elv, mellyel a hitbizományok jogsultságát is szokásos megindokolni. Ezt a feladatát azonban igen tökéletlenül töltötte be. Nem akadályozta meg, hogy a földbirtok a család kezéről elidegeníttessék.** Csakhogy ez nem adásvétel és végrendekezés, hanem mindenféle álszerződések, főleg színlelt zálogbaadás útján történt. Az ősi birtokok jelentékeny része jutott így idegen kézre s annak is számos módja volt, hogy az elzálogosított földbirtok ne juthasson többé vissza a család kezére. Ellenben a jogbiztonságot, a birtokos hitelét tönkre tette az a tény, hogy a tisztességes vevő*** vagy kölcsönadó sohasem lehetett biztos afelől, hogy a vett birtokol megtarthatja, vagy a kölcsönt visszakapja-e, mert a mindenkori tulajdonosnak legtávolabbi atyafia, a legkülönbözőbb jogcímenek, bármikor elperelhette tőle vagy adósától a földet. Ezért az ősiség a perek és zsarolások kimeríthetetlen forrásává vált annál is inkább, mivel az ősi javak elidegenítésével okozott sérelem elévülés alá nem esett s az évszázadokra visszanyúló perek gyakoriak voltak.† A nemesség mégis ragaszkodott hozzá, a hatalmasabbak és tehetősebbek azért, mert ez a rendszer a bíróságok függése és pártossága folytán†† a meggazda-

* *Hármaskönyv*. I. rész 47. cím.

** Kossuth Lajos cikke: *Pesti Hirlap*, 1842. 171. sz. Dell' Adami 85. p.

*** Kossuth Lajos cikke: *Pesti Hirlap*, 1842. 171. sz. Iratai XII. kötetében nem fordul elő. Lenyomatva Dell' Adami 85. p.

† Králik Lajos: *Magyar ügyvédség*, 192. p.

†† Grünwald Béla: *Régi Magyarország*, 391. p.

godás állandó forrását képezte reájok nézve s a középkori ökoljog helyét pótolta; a szegényebb nemesség pedig azért, mert érezte, hogy annak elestével egyéb kiváltságait is veszély fenyegeti. Fontos volt az egész nemességre ez a rendszer amiatt, mert ha a család kezéről el is vesztették a birtok, a nemesség mint osztály hatalmában megmaradt.* Az 1848: XV. t.-c. az ősiségét csak elvben mondta ki megszüntnek s az abszolút kormányra hárult a feladat, hogy azt minden következményeivel együtt eltörölje, ami az 1852. évi ősiségi pátensben meg is történt. A régi jog helyébe az osztrák polgári törvénykönyv (OPXK) szabványai léptek, melyek egyrészt a jogegységet az egész ország területén helyreállították, másrészt néhány kivételtől eltekintve, rendi osztály és felekezeti különbségre való tekintet nélkül egyenlősítették a magánjogokat. Az OPTK hosszú előkészület után 1841-ben lett életbeléptetve s egyik utolsó hullámverésre volt a felvilágosodott abszolutizmusnak.** Azonkívül egységes, következetes***, minden jogviszonyra kiterjeszkedő kódex volt, mely biztos alapjául szolgált úgy az ítélkezésnek, mint a gazdaság forgalomnak s mivel korát elkezé-kező idején meghaladta, még 1860 körül sem avult el. Bármennyire is eltérhetnek a nézetek egyes intézkedéseinek helyessége iránt, kétségtelen, hogy sem nálunk, ahol teljes egészében 8 évig, sem pedig Erdélyben, ahol 57 év óta van érvényben, a gazdasági fejlődésben lényegesebb bajokat nem okozott. Magán az Értekezleten is hangsúlyozták, hogy a nép intézkedéseit rövid idő alatt megszokta és hozzájuk alkalmazkodott.†

Az egész tanácskozás folyamán egyéb lényeges kifogás, mint az, hogy „német” és „gyűlölt” a törvény s hogy a nemzeti géniusznak intézkedései nem felelnek meg, egy-két szakasztól eltekintve,†† az OPTK ellen fel nem hozatott. Leginkább jogosult volt az a kifogás, hogy az alkotmányosság szempontjából veszélyes példaadást jelentene, ha az abszolút kormány által oktrojált törvényt egyszerűen átveszik s ezzel utólag jóváhagyják az eljárás törvénytelenességét.††† De ez az ellenvetés sem volt őszinte, mert a telegkönyvi rendtartást, az úrbéri nyílt parancsokat, az OPTK dologjogi részének a telegkönyvvel összefüggő

* L. erre vonatkozólag *Werbőczy* c. értekezésemet 17. p.

** Ezt a szocialisták is elismerik. L. Fritz Winter cikkét: *Die Revision des brg. Gesetzbuches*, Der Kampf, 1908. 435. p.

*** Schwarz Gusztáv véleménye: *Újabb magánjogi fejtegetések*. 9. p.

† Ért. Jkv. II. kt. 263. p.

†† E kifogások főleg az OPTK 737. §-a ellen irányultak, de szintén érzelmi és nem gyakorlati okokból.

††† *Pesti Hirnök*, 1861. jan. 15. szám.

intézkedését minden változtatás nélkül fentartották. Nem lett volna tehát nehéz a többi vagyoni jogi intézkedéseket is hatályban tartani. Az önállóság és törvényesség látszatának megóvása végett meg lehetett volna tenni, hogy átdolgozták vagy más sorrendben foglalták volna össze az OPTK szabályait s elnevezték volna „magyar örökjog” vagy „magyar kötelmi jognak”, úgy mint a sokkal leleményesebb utódok 46 évvel később a közös vámtarifát kinevezték magyar szerződéses autonóm vámtarifának, vagy amint 1876-ban a német váltótörvényt recipiáltuk. A magánjogi albizottság azon a nézetten volt, hogy az OPTK örökjogi intézkedései fentartandók s ily értelmű javaslatot terjesztett a plénum elébe, mely azt 23 szavazattal 20 ellenében el is fogadta,* Deák Ferenc is a többséggel szavazott és kijelentette: „Én az ősiségét visszaállítani egyáltalán nem akarom. Politikai életem legnagyobb része folyt le azon küzdelemben, melyet elvtársaimmal együtt a régi feudalizmusnak káros maradványai ellen folytattunk. Ezek közé számítottuk az Ősiségét is. Es miután sok nehéz küzdelem után 1848-ban célt értünk, ki fogja tőlem követelhetni, hogy segítsek ismét lebilincselni a tulajdont, minek felszabadulását oly forrón óhajtottam . . . . Azért . . . mert amit az 1848-iki törvényhozás kimondott, azt a közbenjött események miatt nem a magyar minisztérium, hanem a törvénytelen osztrák kormány hajtotta végre: én magát, az 1848-ban kivívt elvet is ellökjem, vagy feláldozzam.”** Az elnöklő országbíró azonban nem nyugodott bele az eredménybe, újra tárgyalás alá bocsátotta a kérdést s a puhítgatásoknak végre egy kompromisszum lett az eredménye. Az ősiségnek, mint említettük, legfőbb elve volt, hogy az örök-hagyó az ősi vagyon felől nem végrendelkezhetett. Az OPTK ezzel szemben a végrendelkezési szabadságot emelte érvényre. Ennek eltörlése nem látszott kivihetőnek, mert ily változtatás nem számíthatott a bécsi kormány jóváhagyására,** mely a fejlett osztrák kapitalizmus és banktőke szempontját érvényesítette, már pedig a régi kööttség helyreállítása ezek érdekeivel ellenkezett s a magánjogi forgalomban kimondhatatlan zavarokat idézett volna elő. Erről tehát beszélni sem lehetett. A végrendelkezési szabadság fentartása folytán a régi jognak csak foszlányai voltak megmenthetők. Az Értekezlet örökjogi szabályai a régi jog nyomán különbséget tesznek öröklött és szerzett vagyon között. De ez a különbség csak akkor érvényesül, ha leszá-

* Ért. Jkv. 251. p. II. kt.

** Ért. Jkv. 296. p. II. kt. A ritkítások szerzőtől vannak. *

*** Ért. Jkv. 6. p.

mazók nincsenek, mert ezek a vagyon eredetére való tekintet nélkül örökösödnek a hagyatékban. Leszármazók hiányában a szerzett vagyont a házastárs öröklí, az öröklött vagyon, t. i. az, mely az örökhagyóra felmenőtől vagy ezek ivadékairól örökség vagy ajándék útján jutott, visszaszáll arra az ágra, melytől származott, tehát az atyai javak az atyai ágra és viszont. Ez az ú. n. ági öröklés (*paterna, paternis, materna maternis*). De ez csak akkor történhetik, ha nincs végintézkedés, mert az örökhagyónak végrendelettel bármikor módjában áll az ági öröklést kizárni, valamint az öröklött vagyont még életében elidegeníteni s csak a szülők és gyermekek köteles része által van korlátozva, mely intézményt az Értekezlet az OPTK hasonlatosságára alkotta meg.*

Az ági öröklés, mely teljes kifejlődéshez az ősiség korában jutott, nem speciális magyar intézmény, hanem a fejlődés folyamán, amikor a gazdasági élet igényei szükségessé tették, minden európai jogban felmerült.** Sőt Európán kívüli népeknél is felfedezhető, amiről az újabb egyiptomi papirologiai kutatások is szolgáltatnak néhány érdekes bizonyítékot. Dr. Kiss Géza írja ezekről: „Hasonló fejlődési stádiumot felmutató társadalmi, etikai, gazdasági viszonyok hasonló jogrendet eredményeznek. A „nemzeti génusz” jelszavának nem egy túlhajtását cáfolják meg idevágó eredményeink. A németek máris ráismertek néhány *echt germanisch* alakulatra, mely saját-szerűen már egy évezreddel előbb mutatkozott Egyiptomban. Mi, magyarok is felfedezhetjük ági öröklésünket, illetőleg az ennek alapját megadó *paterna paternis, materna maternis-iéle* elvet abban a hermupolosi származású, Kr. u. 168-ban írt „családi aktában”, mely ma a strassburgi császári könyvtár papyrusgyűjteményében foglal helyet”.† A férfíag előnyben részesítése a nő felett, a hajadoni jog, a családi vagyon elidegeníthetlensége a mózesi, illetőleg talmudi jogban is előfordul, amely tény már magában alkalmas arra, hogy lehűtse az ági öröklés híveinek rajongását.†

A magyar jogba csak Nagy Lajos idejében jutott be, aki ezt

* OPTK 762-/66 §§

** Indokolás V. kt. 44. és köv. pp.

*** Loria, Achille: *Die wirtschaftlichen Grundlagen der herrschende?! Gesellschaftsordnung.* 69–74 pp. Hajnik id. m. 351 – 353.

† Dr. Kiss Géza: *A római jogról.* Jogállam, 1910. 5. sz. 348-49. pp. A ritkítások szerzőtől valók.

†† Zlinszky Imre: *A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés* 1-11, pp. Dell' Adami id. m. 35. p.

az intézményt Timon Ákos tanúsága szerint a longobárd hűbérjogból vette át.* Az ősmagyar birtokszervezet a (nemzeti) köztulajdonon alapult** s ennek megfelelő volt örökjoga is. Szent István törvényei és az aranybulla biztosították*** a nemesség részére a végrendelezési jogot s ezt törülte el az 1351. évi dekrétum 11. §-a. Nem kell tehát az ági öröklés intézményéhez oly feltétlen hazafiúi kegyelettel közeledni, f Felhozható az az érv, hogy ha egy intézmény öt évszázadon keresztül áll fenn, annyira átmegy az életbe, annyira idomul a szükségletekhez és az emberek hozzá, hogy emiatt sem tanácsos megbolygatni. Ezzel szemben ki kell emelni, hogy az ősiség s különösen a fiágiság csak a kiváltságos osztálynak volt főintézménye, a parasztság és városi polgárság – tehát a lakosság túlnyomó részének – örökjoga más alapelveken nyugodott.†† Az ötszáz éves tisztes múlttal szemben pedig csak arra a tényre kell reámutatni, hogy mindama nagy férfiak, kiket a mai közvélemény mint Magyarország újjáalkotóit tisztel, az ősiségből folyó öröklési rendet mondták a fejlődés legnagyobb akadályának és a magyar nemzet rákfenéjének.††† Az ági öröklés fentartását tehát nem a nemzeti kegyedet, hanem csak a célszerűség és hasznosság szempontjai javalhatták. Ezek pedig túlnyomóan ellene szólnak, az ági öröklés a gyakorlatban kollíziókra és igazságtalanságokra vezet,* (a legtávolabbi hatodiziglepi atyai rokon kizárja az anyát, vagy fordított esetben az apát, testvért) azonkívül a Vagyoneredet (öröklött-e s kitől származik, vagy pedig szerzett) bizonyításának nehézsége** a perek állandó forrása. Gyakorlati okok idézték elő, hogy 1861 óta jogászai körökben a többség éspedig sokan a történelmi nevek viselői közül*** állandóan az ági öröklés eltörlése mellett foglaltak állást. Az 1882-iki öröklési jogi törvénytervezet az ági öröklést az osztályos testvérekre korlátozta, a tervezet megvitatására összehívott miniszteri értekezlet pedig az ági öröklést el is ejtette. Midőn azonban Magyarországon is erőre kapott az agrárius irányzat, ez a Németországból

* Timon Ákos: *Magyar alkotmány és jogtörténet*. III. kiadás 527. p.

** Timon id. m. 67. p.

*** Aranybulla 4. cikk. Szent István II. d. 24. fej. 2. §.

† Schwarz Gusztáv: *Újabb magánjogi fejtegetések*. 166 p. utal arra, hogy már Frank Ignác, a nagy magyar magánjogász rámutatott 1848-ban, hogy az ági öröklés nem magyar eredetű, hanem egyetemes jogtörténelmi jelenség.

†† *Hármaskönyv*. III. rész, 29-30. cím.

††† Az idevágó nyilatkozatok összeállítva Dell' Adami id. m. 22-138 pp.

* *A Tervezet indokolása*. V. köt. 34-61. pp. Gróf Barkóczy János

ily értelmű felszólalása: *Ért. Jkv.* II. 255. p.

** Schwarz: *Magánjogi fejtegetések*. 183 p.

*** Hódossy, Vécsey, Gyóry, Kováts, Szokolay, Vajkay, Oberschall stb.

importált eszmék hatása alatt ismét az ági öröklést helyezte előtérbe.* Németországban ugyanis a nagybirtok a szociáldemokrácia terjeszkedése ellen a vagyonos parasztsztyál konzerválásával akart védgátat állítani s a törzsrökösödés (*Anerbenrecht*), a járadékirtok, a paraszthitbizomány, a végrendelkezési jog korlátozása köreikben népszerű jelszavakká váltak.** A német példa utánzása a magyar agráriusok figyelmét is az ági öröklés felé fordította s az ő növekvő befolyásuknak volt eredménye, hogy a polgári törvénykönyv előkészítésére kiküldött bizottság az intézmény fentartását határozta el. Az 1900. évi tervezet már az ági öröklés alapján áll, de a részletekben olyképen szabályozza azt, mely alapelv érvényesülését sok tekintetben illuzóriussá teszi.*** 1900 óta az agrár befolyás mindenhatóvá lett s ezzel kapcsolatban a tervezet újabb előmunkálatai konzervatívabb irányba hajlanak s teljesen visszatérnek az ágiság intézményéhez.”†

Az ági öröklés pártolói általános frázisokon kívül egy gyakorlati érvt szoktak mellette felhozni, hogy a családi érzést erősíti és a takarékosági hajlamot növeli. Ezzel szemben fel kell említeni, hogy az intézmény a vele járó” igazságtalanságok folytán állandó családi viszályok melegágya lehet s a takarékoságra sem hat nagyon serkentőleg, ha az örökhagyó tudja, hogy vagyontát nem az fogja örökölni, aki szívéhez legközelebb áll, akivel életét eltöltötte, hanem távoli rokonai. Többen mutattak már rá, hogy az ági örökös rendszerint nevető örökös,†† ki a leszármazás véletlenénél fogva zár el az örökségtől oly egyéneket, kik az örökhagyó személyének és vagyonának gondozásával töltötték el az életüket. De nevetséges dolog az ági öröklés családi érzést fejlesztő vagy takarékoságnövelő hatásáról beszélni, amikor az örökhagyónak módjában áll akár életében, akár végintézkedéssel az ági öröklést kizárni. Végrendeletet inkább a vagyonosabb, a magasabb társadalmi állású emberek szoktak tenni, a magyar parasztság körében ez kevésbé szokásos, tehát épen a nemesi középosztályi tagjai: azok, akiknek védelme és konzerválása legeg az ági öröklés védelmezőinek lelki szeméi előtt. Német-és Franciaországban, Ausztriában nincs ösiség vagy ági öröklés, mégis nem lehet mondani, hogy a családi érzés vagy takarékoság gyengébb lábón állana, mint nálunk. Erdélyben

* Erre Zsögöd is utal: *Magánjogi tanulmányok*. I. köt. 626 és köv. pp.

** Gothein: *Agrarpolitiches Handbuch*. 68., 237. és köv. pp.

*** *Tervezet* 1809. és 1815. §§.

† Magyar. ált. polg. tvk. Terv.: *Főelőadmány és bírálati anyag*. VIII. kt. 52-144 pp.

†† L. Zsögöd: *Magánjogi tanulmányok*. II. kt. 328. p., ellenkező irányú fejtegetéseit.

is vannak még jó családapák és takarékos emberek, pedig ott az OPTK van érvényben. Széchenyi az ősiségét oly észszüleménynek nevezte, „melynél károsabbat a szorgalom elfojtására ugyan nem lehetne egykönnyen nemzeni és világra hozni.”* Végül azt sem kell elfelejteni, hogy az Orsz. Értekezlet az ági öröklésnek csak karikatúráját létesítette, mert eltekintve a végrendelkezési szabadságtól, az ági örökösökre nem maga az öröklött vagyon száll vissza, hanem annak csak az értékét köteles a szerzeményi örökös nekik a hagyatékából megtéríteni. Szellemesen jegyzi meg erre egy korán elhalt kiváló örökjogi írónk, Kern Tivadar: „Ez pedig egészen más, mint az ősi birtok visszaháramlása. Az utóbbi teljesen megegyezett az érzéssel; ettől az érzéstől azonban olyannyira különböző azon állítólagos családiasság, melyet az öröklött érték visszaállításának szabálya kifejezésre juttat, mint amennyire az ősi jószág különbözik az azt helyettesítő pénzbeli értéktől.”** Megjegyzendő végül, hogy az agrárius irányzat befolyása alatt a m. kir. Kúria 1907 óta oly irányba fordítja gyakorlatát, hogy az ági örökösöknek az öröklött vagyon – ha az meg van – természetben kell kiadni.

Az okokról, melyek az Értekezlet többségét arra bírták, hogy minden hátrányai dacára az ági öröklést még ily torz alakban is visszaállítsa, az osztálypszichológia nyújt felvilágosítást. Kiváltságos osztályokhoz tartozó egyének több generációnak évszázadokon át megörögzített és átöröklött tapasztalata folytán ösztönszerűen érzik, hogy minden, ami régi, nekik csak kedvező lehet. Közrejátszott a szokássá vált kuruckodás, megmutatni a „németnek”, hogy azért sem ő parancsol, ha még sokkal rosszabb is lesz így. Épen úgy járt el 1867-ben a függetlenségi párt, midőn minden állampénzügyi elv fejtetőre állításával azt kívánta, hogy az összes államkiadásokat kölcsönökből fedezzék, a fogyasztási adókat és egyedárúságokat pedig – akármennyit jövedelmezzenek máskülönbben – el kell törülni, mert azok osztrák eredetűek.*** Az önálló bank harcosai körében is nagy jelentőségű ez az érzelmi momentum. Azért is vélték célszerűnek a folytonosság hangoztatását és a múlt intézmények látszatszerű visszaállítását, mert a Bach-korszak meglehetősen felforgatta a hatalmi viszonyokat s az embereket figyelmeztetni kellett, hogy a régi jogosultak ismét visszajutottak a hatalomhoz. Ha kimondják, hogy a régi örökjog vissza nem állítható, ezzel felszabadítják az embereket arra, hogy egyéb elavult intézmények eltörlését is követeljék. Ha az ági öröklés fen-

* Grünwald: *Új Magyarország*, 298. p.

** Fodor: *Magyar Magánjog*, V. kt. Öröklési jog 76. p.

*** Matlekovits Sándor: *Magyarország államháztartásának tört.* I. kt. 23. p.

tartását, mint a jogfolytonosság és alkotmányosság diadalát tüntetik fel, egyéb kiváltságaik fentartása is kívánatosnak fog az alsóbb osztályok szemében látszani. Hogy az intézmény gyakorlati alkalmazása sok igazságtalanságra vezet, ez a tömeg baja, a kiváltságos osztályhoz tartozóknak mindig van módjuk és hatalmuk ahhoz, hogy valamely rossz törvényt magukra nézve hatálytalanítsanak, hiszen mint fentebb említettük, az ági öröklést végrendelettel kizárhatják. Végül az a remény is éltette őket, hogy nem ez lesz az első lépés visszafelé, hanem úgy politikai, mint magánjogi tekintetben lehet még az 1848-at visszacsinálni. Gróf Apponyi György volt ennek az irányzatnak – vissza 1847-be! – a feje s ő volt az, aki az Értekezleten az OPTK öröklési szabályainak fentartását megakadályozta, mert ez lehetetlenné tette volna a régi, 1847 előtti, birtokjognak visszaállítását. Az ági öröklés fentartása összetörte a magyar államjogi egységet, Erdély és a Határőrvidék, valamint a Jász-Kun kerület más örökjog uralma alá kerültek. DQ ennél sokkal megrovandóbb az a munkásság, melyet az Értekezlet a házastársi öröklés és a házassági vagyoni jog terén kifejtett, mert törvénykönyvünkbe visszacsempészte^a jogegyenlőtlenséget és rendi különbség elveit, melyeket az 1848-ki törvényhozók onnan örök időkre kitörölni véltek. A házastársi öröklés régi jogunkban a nő rendi helyesete szerint különbözött, ugyan így házassági vagyoni igényei is. S bár a legismertebb frázisok közé tartozik a magyar nemzet hagyományos lovagiassága a nőkkel szemben, a nemesi nők vagyoni állása sokkal kedvezőlenebb volt,* mint a „nemzet” körén kívül álló polgári és paraszti nőé. Hogy a házassági vagyoni jog osztályok szerint különbözően fejlődött, ez régente megfelelt a gazdasági élet alakulatainak, mert a nő osztályhelyzetéhez képest különböző módon vett vagy nem vett részt a termelés munkájában és segített férjének szerezni vagy megtartani a vagyont. De midőn a nemesi kiváltságok megszűntek, a nemesség vagyoni helyzete megingott, egy jelentékeny rész földbirtokát elveszti s más pályára szorul, viszont a paraszti és polgári osztály emelkedni kezd, meggazdagodik, a nő többé nem vesz részt a kenyérkeresetben s oly eltolódások következtek be, melyek mellett a régi rendszer okszerűen fenn nem volt tartható. A jogegység és jogegyenlőség eszméjének megfelelően a közszerzeményi jogot, mely csak a paraszti és polgári nőt illette meg, ki kellett volna terjeszteni a nemesi nőre – ami *előnyösebb levén – megfelelt* volna a „lovagias” szempontoknak is, aminthogy a polgári törvénykönyv 1900. évi tervezete, melynek ide-

* *Sürgöny*, 1861 január 8-ki számában megjelent cikk úgy jellemzi a magyar örökjogot, hogy a „ház asszonyát kegyelemkenyérre szorítja”.

vágó részét épen Grosschmid Béni szövegezte, ily irányban intézkedik. Es pedig oly indokolással, mely csodálatosan egybevág eddigi fejtegetéseinkkel. „A nemesi és ú. n. honoratior osztály, melyre ez intézmény eleddig kiterjedt, végre is törpe kisebbség az ország lakosságának zömével szemben. A súlypontja a jogrendnek azon intézményben van, amelyet legalább is $\frac{9}{10}$ -része a nemzetnek századok óta, s ma is ural, nem pedig az elenyésző kisebbség jogában.”* Csak azt nem tudjuk megérteni, hogy lehet ezek után az ősiségért és a fiágiságért – az elenyésző $\frac{1}{10}$ kisebbség jogáért – lelkesedni! Az Értekezlet visszaállítván a régi rendi jogot, ezzel együtt visszatért a törvényes hitbér is, mely inkább múzeumi cifraság ugyan, mint komoly intézmény, mégis sértő módon rendi állás szerint tett vagyoni megkülönböztetést a nő szüzességének értéke között, rendelvén, hogy ezen a címen főnemesi nőt 400, nemesi és polgári nőt 200, parasztnőt 40 forint illet meg.**

A dologjog terén különbséget kell tenni az egyes jogszabályok között, aszerint, hogy a telekkönyvi rendtartással összefüggnek-e, vagy nem. Az előbbiekre nézve az OPTK szabályai érvényben maradtak, tehát a jogegység az ország egész területén megóvatott, az utóbbiakra nézve a régi magyar jog határozatai léptek ismét hatályba. Melyek voltak ezek a régi jogszabályok? Azóta állandó vita tárgya volt az a kérdés, vajon az OPTK szóbanforgó intézkedése összefüggésben van-e a telekkönyvi rendelettel? Ha ezt nem lehet megállapítani, akkor következett az igazi nehézség. A régi magyar dologi jog az ősiségen, az adományrendszeren, a birtok családi és jobbágyi megkötöttségén alapult, ami az ingó dolgok jogszabályaira is éreztette hatását. Ezen intézmények megszűnván, a mi a régi magyar dologi jogból megmaradt, hasonlatos volt ama ködgomolyhoz, melyből a Kant-Laplace elmélet szerint a világegyetem kialakult.

Ugyanez áll a kötelmi jogra is. Ebből is néhány elavult törvényen és régi ítéleten kívül alig maradt meg valami. A bíróság ezekben a kérdésekben támpont nélkül állt, s minden ítékezés valóságos törvényhozó funkció volt. Hogy az OPTK láthatatlanul irányította a bíraskodást, az természetes. De mivel reá, mint jogforrásra nem lehet hivatkozni, a bírói gyakorlat csak a külsőségeit utánozta, anélkül, hogy annak mélyére szállt volna. Szerencse, hogy 1875 után legalább a kereskedelmi törvény nyújtott kötelmi jog-

* Indokolás: I. kt. 215. p.

** Zlinszky-Reiner id. műve, VIII. kiadás. 921. p.

kérdésekben tájékozást. Most 50 évi ingadozás után már némi állandóságot mutat a magánjogi bírói gyakorlat, de míg idejutottunk erre az időszakra is áll Heine mondása: *aber fragt mich nur nicht, wie!* Magánjogi perek indítása a lutrihoz hasonló művelet volt és nagyjában az ma is, sohasem lehet és lehetett tudni, hogy a bíróság sajkája törvényes iránytű hiányában hol fog partra hányódni.

A kereskedelmi-, váltó- és csődjog tekintetében az Értekezlet visszaállította az 1840. évi törvényeket. Ezek nem voltak a magyar nemzeti jogalkotás szüleményei, aminthogy a bennök szabályozott intézmények sem lévén magyar eredetűek, a reájok vonatkozó jogszabályokat is külföldről kellett átvenni. Magyarországon 1840-ig az 1763. évi osztrák kereskedelmi és váltójog, valamint csődrendtartás (*Fallitenordnung*) volt érvényben s ezen szabályok alapul vételével* és Wildner Ignác bécsi ügyvéd közreműködésével készültek az 1840. évi XVI, XVIII, XIX és XX. t.-cikk, melyek a kereskedelem különböző jogviszonyait szabályozták. Az 1840. évi magyar váltótörvény (XV. t.-c.) ugyancsak Wildner Ignác közreműködése mellett, Nagy Ferenc tanúsága szerint** úgy készült, hogy anyagi jogi részében 140. §. az 1833. évi Sardagna-Wagner-féle osztrák váltójogi javaslatból, a 49. §. az 1763. évi osztrák váltórendtartásból lett átvéve s csak 20 szakasz tartalmazott új intézkedést. 1850-ben az abszolút kormány életbeléptette úgy Ausztria, mint Magyarország területére a német váltótörvényt (*Allgemeine deutsche Wechselordnung*), amely tény a három állam közötti kereskedelmi forgalmat rendkívül előmozdította és megkönnyítette. Midőn az Értekezlet albizottsága az 1840. évi váltótörvény visszaállítását javasolta, ez ellen a pesti kereskedelmi testületek emeltek szót, utaltak a meglevő állapot előnyeire s rámutattak arra, hogy hitelőknek a külföldön nagyon fog ártani, ha Magyarországon az érvényben levőnél sokkal rosszabb és elavultabb törvény lép ismét életbe. Feliratukat azonban sokan hazafiatlanságnak minősítették,**^v az egyik felszólaló hangsúlyozta, hogy „ha egy nemzet pietással ragaszkodik törvényeihez, . . . ezért azután el is tudja vetni magától még az anyagi hasznot is.” A kereskedők erélyesen tiltakoztak az ily gyanúsítás ellen, kijelentvén, hogy így „vége szakad minden szabad vitaközásnak.”† S most következett az Értekezletnek leghomérőbb jelenete, mely méltó volna Anatole France vagy Bernhard Schaw tollára: a többség a kereskedelmi testületek kívánságait elvetvén

* Nagy Ferenc: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve*. VI. kiadás. 94. p.

** Nag-y Ferenc: *A magyar váltójog kézikönyve*. VI. kiadás. 94. p.

*** Ért. Jkv. II. kt. 138. p.

†Ért. Jkv. 148. és 156. pp. II. kt.

lelkesedéssel állította vissza a hon oltárára Sardagna, Wagner és Wildner németből fordított szellemi termékét!

A jogegység ezekben a kérdésekben is darabokra törtett. Csak az 1873. évi válság hatása alatt határozta el magát a törvényhozás a külföld bizalmának megnyerése végett a német váltó- és kereskedelmi törvény recipiálására, ami bizonyos módosításokkal és kiegészítéssel 1875–76-ban meg is történt. Nem hisszük, hogy léteznék ebben az országban valaki, aki állíthatná, hogy ez a recepció ártott az ország gazdasági fejlődésének vagy magyar jellegének.

A büntetőjog és eljárás tekintetében 1848 előtt a legnagyobb zűrzavar uralkodott. Mindkettőre erős befolyást gyakorolt a III. Ferdinánd alatt Alsó-Ausztria részére kibocsátott *Praxis Criminalis*, mely bár törvényerőre nálunk sohasem emelkedett, *Corpus Juris*-unkba mégis felvétellett. Azonkívül volt néhány régebbi törvényünk, de ezekről nem mindig lehetett megállapítani, érvényben vannak-e, vagy nem. Ugy a büntető jog, mint a bűnvádi eljárás szabályai lényegesen különböztek a szerint, amint a vádlott nemes vagy nem nemes volt. Egységes és világos törvény hiányában minden uriszék és törvényszék szuverén jogokat gyakorolt s a büntető bíraskodás megyék szerint különböző és minden megye egy önálló jogterület volt.*

Az osztrák kormány 1853-ban életbeléptette a magyar állam egész területén az osztrák büntetőjogot és bűnvádi eljárást. Mindkét törvénynek voltak jelentékeny fogatkozásai, de a jogegységet, jog-egyenlőséget és jobbiztonságot összehasonlíthatlanul jobban valóstították meg, mint a régi magyar gyakorlat.** Az Értekezlet büntetőjogi alvázstmánya azt a javaslatot terjesztette elő, hogy az 1843–44. évi bűnvádi eljárási és büntetőjogi javaslatok, melyek Deák Ferenc tollából származtak és befolyása alatt készültek, törvényerőre emel- tessenek. Bár e munkálatok még ma is a szakirodalom osztatlan bámu- latának tárgyai, az Értekezlet többsége felhasználta azt a kifogást, hogy megbízatásuk ily nagy törvénytű életbeléptetésére nem terjed ki – és nem fogadták el a javaslatot. Szintűgy elutasították az osztrák törvények további hatálybantartását is főleg azzal az indoko- lással, hogy az osztrák büntető kódex politikai bűncselekmények körét rendkívül kiterjeszti, ami az alkotmányos magyar felfogással ellenkezik. Deák ezt elismerte, de reámutatott arra, hogy a magyar törvények ép ily tág alapot nyújtanak minden politikai üldözésre.***

* Grünwald Béla: *Régi Magyarország*. 388. p.

** Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve*. III. kiadás az osztrák büntető törvénykönyvről kedvező véleményt mond. 61. p.

*** Ért. Jkv. 8. p. II. kt.

aminthogy Martinovicsékat, Kossuth Lajost és társait magyar törvények alapján magyar bíróságok ítélték el. Hozzátehetjük még, hogy a mostani magyar büntetőtörvény (1878: V. t.-c.) a politikai deliktumok körét még bővebbre szabta s azóta épen az az osztály, mely a régi intézményekhez való ragaszkodásával tüntet, szokta leghangsúlyosabban követelni a politikai bűncselekmények s különösen az izgatás kiterjesztését és szigorúbb üldözését.

Az Értekezlet visszaállította a régi magyar büntetőtörvényeket és a törvényes gyakorlatot, tehát III. Ferdinánd *Praxis Criminalis*-át is s az 1848-iki törvényekre való tekintettel kimondta, hogy a büntetés módjának, nemének és mértékének meghatározása, valamint a bünvádi eljárás szabályainak alkalmazása tekintetében nemes és nem nemes között különbség nem lehet s az utóbbiak az előbbiekhöz emeltetvén, a nemesekre vonatkozó szabályok ezután a nem-nemesekre is alkalmazandók. Ez a rendelkezés az anyagi büntetőjog terén is utat hagyott minden önkénynek és egyéni magyarázatnak, a bünvádi eljárás tekintetében pedig változott alakban a rendi különbséget fentartotta. 1848 előtt nemcsak büntető ügyekben a személyes szabadság biztosítékaival ellátott írásbeli eljárás volt, nem-nemesekre nézve pedig sommás szóbeli bűnper. Az Értekezlet kimondta, hogy – főbenjáró ügyeket kivéve – kisebb jelentőségű bűnerekben a régi sommás eljárás alkalmazandó, ami azt jelentette, hogy 1861 után a nemesség és az új társadalmi rétegek vagyonosabb elemeire nézve a régi eljárás biztosítékai fennmaradtak, ellenben a nem-nemesekre, illetőleg a volt jobbágyokra nézve megmaradt a régi sommás eljárás. A vádlott kívánhatta ugyan az írásbeli pert, de kérelme felett további felébbvitel kizárásával a megyei törvényszék döntött. Tisztán a vármegyei bíróság kényekedvétől függött tehát, hogy mily eljárási szabályt alkalmaz a parasztvádlottal szemben.

Az értekezlet büntettekre nézve eltörölte a testi (bot) büntetést, de fentartotta a mezei rendőri kihágásokra, tehát ott, ahol ezt a földbirtok speciális érdekei követelték, azzal az indokolással, hogy falun másképp a közbiztonságot fentartani nem lehet. Az igazi ok az volt, hogy a földesurak húzódoztak a szabadságvesztésbüntetésektől, melyek a rendelkezésre álló munkaerőt csökkentették volna.*

A jogegység a büntetőjog és eljárás tekintetében szintén megszűnt és legnagyobb jogbizonytalanságnak adott helyett.** A bíróság természetesen, mikor magán segíteni nem tudott, az osztrák tör-

* Holovich Boldizsár felszólalása. Ért. Jkv. II. 305.

**Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. II. kiadás, 93. p.

vények tilos forrásából volt kénytelen meríteni,* azonkívül egyes jogi kézikönyvek valósággal törvényerőre tettek szert, így Pauler Tivadar egyetemi tankönyve, mely az osztrák büntetőtörvénykönyv, a német észjogi iskola és a magyar bírói gyakorlat kombinációjából készült.** A bűnvádi eljárás terén uralkodó lehetetlen állapotokat mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy a kormány 1872-ben egy törvényjavaslatot készített s mikor azt törvényerőre emelni nem sikerült, rendelet alakjában közölte a bíróságokkal s figyelmökbe ajánlotta.*** Azok némi szemérmes húzódozás után alkalmazták is. Bár sem az 1878. évi büntetőtörvény, sem az 1896. évi bűnvádi perrendtartás nem találkozott osztatlan tetszéssel, a szakkörök valóságos lidércnyomás alól szabadultak fel, mikor végre egységes kódexek korszaka köszöntött be.

A polgári perrendtartás tekintetében az Értekezlet egy hosszabb munkát készített, amely 156 §-t foglalt magában, tehát egész nyugodtan alkothatott volna új törvényt vagy átdolgozhatta volna az osztrák perrendtartást. Ez nem volt ugyan valami kitűnő törvénytű, de egységesen kiterjedt az ország egész területére és ezért megtartása kívánatos lett volna, mert főleg az eljárási szabályok tekintetében érezhető nagyon súlyosan az a tény, hogy az ország különböző területein különböző szabályok vannak hatályban. A perrendtartási intézkedések oly rosszak voltak, hogy 1867 után a kormány sietett azokat még a bíróságok átalakítása előtt újjal pótolni, de az 1868. LIV. t.-c. is ép oly rossz volt, mint az Értekezlet szabályai.

A telekkönyvi jog tekintetében az Értekezlet fentartotta nemcsak az 1855. évi rendeleteket, hanem az OPTK-nek a telekkönyvvel összefüggő intézkedéseit is. Ebben a többséget két szempont vezette. Az egyik a kényszerűség érzete. A királyi leiratból és az országbíró-elnök nyilatkozataiból nyilvánvaló volt, hogy a telekkönyvi rendszert megbolygatni nem lehet,† mert – mint már említettük – az osztrák tőke nagy összegeket kölcsönözött magyar ingatlanokra s a telekkönyvi rendszerbe bizalmat helyezett. De fentartása érdekében volt a földbirtokos osztálynak is. Az előző fejezetben ismertettük a pénzgazdálkodás túlsúlyra jutását és reámutattunk arra, hogy a földbirtokosságnak egyre nagyobb és nagyobb mértékben volt hitelre

* Fayer László: *A magyar bűnvádi perrendtartás vezérfonala.* 103. p. IV. kiadás.

** Fayer: *Büntetőjog.* 62 p.

*** Az u. n. *Sárga könyv*, a rendelet sárga borítékáról elnevezve.

†Ért*. Jkv. 6 p.

szüksége. Ez a tény vitte az értekezletet annak kijelentésére, hogy a telekkönyv a jog- és vagyonbiztonságával és az ezen alapuló közhittel oly szoros és elváhatatlan kapcsolatban áll, miszerint ennek megszüntetése vagy felfüggesztése a vagyonbiztonság és közhitel kiméretetlen horderejű megrendítésével teljesen egyértelmű lenne.”*

Még világosabban nyilatkozik ez az érdekeltség, midőn az alválasztmány kimondja, hogy „e nézetére nézve igen fontos indokolást merített a nemzet azon közóhajából, mely évtizedek óta egy magyarországi hitelbank felállítása iránt oly hangosan és folytonosan nyilatkozik és hogy egy ily hitelbank egyedüli biztos alapját úgyszólván életfeltételeit a telekkönyvek képezik”.** Itt, amikor a földbirtokos osztály hitel-szükségletéről volt szó, megszűnt minden kegyelet és nem hangoztatták, mint a váltótörvény tárgyalásánál, hogy a magyar régi intézményeihez akkor is ragaszkodik, ha kára van belőle.

Az úrbéri jog tekintetében már több ízben említettük, hogy az 1848-iki törvények általános elveit az 1853. évi úrbéri nyíltparancs vitte át az életbe. Minthogy ennek végrehajtásánál a Bach-kormány eleinte inkább kedvezett a volt jobbágyok érdekeinek, az a köznépi körében nagy népszerűségnek örvendett. Ennek dacára az Értekezletben meg volt a legnagyobb hajlandóság arra nézve, hogy ha már nem is tudja visszaállítani teljesen a régi állapotot, az úrbéri pátens szabályait a volt földbirtokosok előnyére megváltoztassa. Az alválasztmány részéről két javaslat terjesztetett elő. Az egyik ugyan látszólag az úrbéri nyíltparancshoz alkalmazkodott és ennek intézkedéseire javasolt nagyszámú módosítást. A másik az úrbéri pátens mellőzésével a régi jogot akarta bizonyos változásokkal visszaállítani. Az Értekezlet egy tagja külön véleményt adott be, melyben utalt az eljárás helytelenségére és rámutatott arra, milyen rossz vért fog szülni, ha a lakosság előtt oly népszerű úrbéri pátent hatályából kiforgatják.*** Ez a jóslás valóban is bizonyult. Mihelyt az alválasztmányi javaslatoknak híre ment, az egész országban nagy nyugtalanság volt észlelhető és maguk az Értekezlet tagjai is hangsúlyozták, hogy ezt a hangulatot a kormány nagyon ügyesen fordíthatja ellenük és az egész új alkotmányos rendszer ellen.”† Ennélfogva a helyzet nyomása alatt kénytelenek voltak elejteni az eredeti javaslatokat és fentartani az úrbéri pátens intézkedéseit. Mikor aztán az alkotmányosság helyreállott és nem kellett attól tartani, hogy a tömegek a bécsi kormánynál

* Ért. Jkv. 81 p.

** Ért. Jkv. 81 p.

*** Deák Ferenc felszólalása. Ért. jkv. 41 p.

† Ért. Jkv. II. kt. 316 p.

keresnek védelmet, 1871 után a szuverén magyar törvényhozás igyekezett is az úrbéri rendezés hátralevő részét a volt földesurak érdekében végrehajtani.

A bányajog tekintetében régi magyar jogszabályok egyáltalában nem voltak és a bányászati jogviszonyokat a Miksa-féle 1573. évi bányarendtartás és később királyi rendeletek szabályozták. Mint-hogy az állapot igen komplikált volt, már 1844-ben készült egy javaslat, melyet a két tábla el is fogadott, de törvénnyé nem vált.* 1854-ben, május 23-án a kormány az egész birodalomra és így Magyarországra nézve az általános bányatörvényt léptette életbe. Ennek sarkpontja az ú. n. adományozási rendszer, mely szerint a bányajogosítványok adása az államtól függ. A tulajdonos is csak úgy nyithat bányát a saját telkén, ha erre a bányahatóságtól jogot kap. Viszont bárki nyerhet bányászási jogosítványt a hatóságtól szabályszerű feltételek felforgása esetén, még akkor is, ha a tulajdonos ebbe bele nem egyezik, csupán a bányanyitás által okozott kárt kell neki megtéríteni. Ennek az intézkedésnek különösen a köszén szempontjából volt nagy jelentősége, mert elhárította a köszénbányászat fellendülése elől az eddigi akadályokat. Az ipari fejlődés folytán a köszénbányászat rendkívül felvirágzott és a földbirtokosok szerették volna az ebből eredő hasznot a maguk részére biztosítani.** Minthogy pedig az értekezlet többsége feljök hajlott, a bányaszakértők ellenzése*** dacára a köszénre nézve felfüggesztették az osztrák bányatörvény intézkedéseit és kimondták, hogy ezentúl köszénre nézve bányajogosítványok csak akkor adhatók, ha a föld tulajdonosa ebbe beleegyezik, ami természetesen nem szokott ingyen történni. Kimondták azt is, hogy ott, ahol az úrbéri szabályozás még meg nem történt, bármely földön fölfedezendő köszéntelep a volt földesúri?!" birtok tartozékának nyilvánítottak. Teljesen úgy jártak el, mint a mai földbirtokosok a földgáz és kálisó kiaknázására vonatkozó törvényjavaslatok tárgyalásánál. Felmerült az az indítvány is, hogy az 1844. évi javaslat törvényerőre emeltessék. Az alválasztmány azonban ezt az indítványt nem fogadta el, mert „az országnak 1844 óta mind birtok, mind személyes és közteherviselési viszonyai olyan lényeges változáson mentek keresztül, hogy azon a hűbéri viszonyok és kiváltságok korszakában készült

* Balkay - Szeőke. *Magyar bányajog*. 11-12. p.

** *Pesti Hírnök* 1861. febr. 24. cikke kifejezi az általános hangulatot.

*** Ért. Jkv. 103 05. p.

† Dr. Sipos Árpád: *Bányajog és köszénbányászat. Magyar Jogi Lexikon*, I. k. 623-625., V. k. 53-61. p.

magyar bányatörvényt alkalmazni már alig volna lehetséges.”* Mihelyt kedvezőtlen volt érdekeikre, már egy 17 éves törvény is elavult, ellenkező esetekben, 500 éves intézményekhez görcsösen ragaszkodtak, dacára annak, hogy az országnak mind birtok, mind személyes és közteherviselési viszonyai lényeges változáson mentek keresztül.

Last but not least a közjegyzőség eltörlése. A Bach kormány létesítette a es. k. közjegyzői intézményt, körülbelül a mai hatáskörrel, mely rendkívül népszerűtlen volt. Az Értekezlet eltörölte ezt és visszaállította a hiteles helyek, tehát a r. kath. káptalani, konventi és kolostori levéltárak intézményeit. Ezek voltak hivatva a forgalom fejlődött korszakában a közjegyzői intézményt pótolni. A javaslat megjegyzi, hogy a közjegyzőséget azért is kellett megszüntetni, mert ez „a magyar nemzet rokonszenvével sosem találkozott”. Azonkívül „a magyar nemzet végrendeleteit, szerződéseit és egyéb okmányait vérévé vált féltékenységgel szokta őrizni és több biztonságot helyez a magyar törvény által kijelölt hiteles helyek és személyekbe, mint a félig hivatalos, félig magánszemélyeket képviselő közjegyzőkbe”.** Mikor aztán kitűnt, hogy a közjegyzői állások igen jövedelmezők és politikai szolgálatok jutalmazására alkalmasak, 13 év múlva visszaállították azokat és a magyar nemzet vérévé vált féltékenysége dacára s a legnagyobb bizalommal helyezi el legbecsesebb okiratait a közjegyzőknél.

* * *

Az Országbírói Értekezlet munkássága teljes mértékben igazolja azt a tételt, melyet tanulmányunk élére állítottunk. Ott, ahol a fejedelmi akarat gátat állított, mint a telekkönyvi és úrbéri jog terén, a demokratikus és a fejlődő gazdasági élet igényeinek megfelelő intézmények és jogszabályok megmaradtak. Minden más kérdésben – ahol az Értekezlet szabad kezet nyert – visszaesés történt, és pedig nemcsak az abszolút kormány oktrojált jogszabályaival, de az 1848-iki törvények szellemével és kifejezett rendelkezéseivel szemben is!

* Ért. Jkv. 137. p.

** Ért. Jkv. 200. p.

II. A magyar és az európai jogfejlődés tanulságai

Az Országbírói Értekezet munkásságának elemzése azzal az elvi jelentőségű tanulssal szolgál, hogy az uralmon levő osztály jogalkotó hatalmát mindig saját érdekeinek előmozdítására használja fel, de ezt nyíltan be nem vallja, hanem úgy tünteti fel eljárását, mintha magasabb és általánosabb szempontok vezetnék. A történelmi hagyományok tisztelete és a nemzeti szellem ápolása volt az Értekezet tárgyalásainak vezérmotívuma, s ezekre esküszik a konzervatív jogászság is. Értekezésünk második részében ezt a kérdést óhajtanánk úgy a magyar, mint az európai jogfejlődés során megvizsgálni.

I.

A történelem tanúsága szerint minden társadalomban feltalálható az elnyomók és elnyomottak, a hódítók és rabszolgák, a kiváltságosak és jogfosztottak osztálya. Mennél inkább közeledünk a történelmi korzakhoz, annál jobban kiélésül az osztálydifferenciáció, mely nemcsak a kiváltságosakat állítja szembe az elnyomottakkal, hanem az uralkodó osztályt is csoportokra bontja, mint azt teljes kifejlődésre jutva, napjainkban látjuk. Az uralmon levő osztály vagy csoport hatalmát mindig a saját javára igyekszik kihasználni, mert máskülönbén saját létét tenné kockába, az önfentartás ösztöne (*the need for self defence*) pedig az osztályoknál éppoly erős, mint az egyesnél.* „Egész osztályok mindig kérelhetetlenek, s kegyetlenül vonják le a következtetéseket abból, amit saját érdeküknek tartanak.”** A jogrendszer alapvető intézményeiben változás csak akkor áll be, ha a hatalomból kizárt osztályok véres vagy vérméltó forradalom útján befolyáshoz jutnak. Amíg

* Herbert Spencer: *The Study of Sociology*. Second edition 1874. 242. p.

** Grünwald Béla: *Régi Magyarország*. 376. p.

Franciaországban a forradalom halomra nem döntötte az *ancien régime* összes intézményeit, a nemesség és a meggazdagodott polgárság ragaszkodott összes előjogaihoz* és nem akart reformról hallani. Angliában a XIX. század elején a gentry és a nagyburzsoázia szövetsége megmerevítette a törvényhozás működését és siket volt minden reform iránt.** Magyarországon is 1848-ig a nemesség csak a saját kiváltságainak növelésére törekedett, mert ellenkező esetben elvész „a haza, a szabadság, az alkotmány”. Mikor az osztály viszonyokban eltolódás áll be, mikor jelentőséghez jutnak oly rétegek is, melyek addig a jogalkotásba bele nem szólhattak, megváltozik a jogrendszer, mert ezek első feladatuknak tekintik, hogy kivívott jogaikat minél pontosabb törvényekben fixírozzák.*** 1789 után Franciaországban az újonnan hatalomhoz jutott rétegek teljesen összetörték a múlt intézményeit s oly jogrendszert létesítettek, mely megfelelt a kispolgárság és kisparasztság igényeinek. S minthogy ezen elemek döntő befolyásukat mai napig fentartották, Franciaország jogrendszere – minden forradalom és konvulzió dacára is – változatlanul azon alapokon áll, mint száz évvel azelőtt. Az angol iapr fejlődése folytán előtérbe jutott polgárság és munkásság nyomásának eredménye, volt az 1832 évi *Reform-Act*, s a törvényhozásba újonnan bekerült elemek megváltoztatták Anglia politikai és jogrendszerét.† A német nagyszabású szociálpolitika egybeesik a szociáldemokrácia fenyegető előnyomulásával, az osztrák *Fünfguldenzensus* a városi kispolgárság érdekeit tette a *Reichsrat* működésének egyik főtengegyévé, az újabb demokratikus irányzat, a *Soziale-Verskherung* terve épenúgy, mint az angol *Old Age Pension*, a munkásság politikai befolyásának eredménye.

Magyarországon 1848 óta az új társadalmi rétegek befolyása még mindig igen csekély, ezért törvényhozásunk még most is elsősorban a volt földesurak érdekeit védi. 1867-1900 között a nagybirtok politikai- és üzleti szövetségben állt a *haute finance*-al firman a korszak törvényeinek kereskedelembarát irányzata. 1899 óta a nagybirtok végleg túlsúlyra jutott, s azóta törvényeink kizárólag az ő érdekeit istápolják.

* Maxime Kovalevsky: *La France économique et sociale à la veille de la révolution*. 1909. 99–119. es passim.

** A. V. Dicey: *Leçons sur les rapports entre le droit et l'opinion publique en Angleterre, au cours du dix-neuvième siècle*. Francia kiadás 1907. 58-59. pp.

*** Henry Sumner Maine: *Ancient Law. Its connection with the early history of society and its relations to modern ideas*. IV. kiadás 1870. 14–20. pp. kimutatja ezt a régi társadalmakra és törvénykönyvekre.

† M. Ostrogorski: *La démocratie et l'organisation des partis politiques*. I. kt 21–46. pp.

Megfordítva a fentebbi tételt, ha valamely ország jogrendszerét bizonyos időpontban megvizsgáljuk, úgy abból nagy vonásokban megállapíthatjuk, minő volt annak az országnak az osztálytagozódása és melyik osztály volt uralmon. Az 1800 évi angol *Combination Act* és az 1819 évi *Six Act* alapján, valamint a magyar 1898: II. t.-c. (a mezőgazdasági munkásokról) szövegéből meg lehet állapítani, hogy e törvények egy uralmát féltő, kegyetlen földbirtokos osztálynak alkotásai. Aki összehasonlíttja az angol és francia ingatlanjogot, az rögtön látja, hogy a politikai hatalom Angliában a földbirtokosok körén belül a nagybirtokosok, Franciaországban a kisparasztság kezében van. Az angol büntetőjog XVIII. századbeli története tanúskodik a kereskedő osztály növekvő befolyásáról.* Magyarországon az 1906–1909-iki korszak törvényei a nagybirtok bélyegét viselik magukon és némelyik közülök oly leplezetlen, hogy pl. az 1907 évi XLVII. t.-c. (bortörvény) szövegéből nem szakértők is azonnal megállapíthatják, hogy az a tokaj-hegylajai előkelő szőlőbirtokosok érdekében hozottak.

Ezzel szemben konzervatív oldalról jobb ügyhöz méltó buzgósággal hirdetik, hogy a törvények mindig az összesség, a nemzet érdekében és javára hozatnak. Különösen Magyarországon vált szokássá az az állítás, hogy a nemesség a maga kiváltságait mindig az összesség, a nemzeti eszme érdekében használta fel. A jobbágyság fentartása, a szabad költözködés-elvonása., a jobbágyság és polgárság kizárása a politikai jogokhul, a nemesi adómentesség persze szintén az összesség érdekében történt! Igaz, hogy van a *Corpus Juris*-ban néhány törvény, mely javítani akar a jobbágyság helyzetén. Eltekintve attól, hogy ezek királyi parancsszóra kerültek oda és a vármegyék soha azokat végre nem hajtották, kétségtelen, hogy azok a nép túlnyomó többségének igen csekély előnyöket biztosítottak. Az 1907 évi cselédtörvényt Darányi a szeretet törvényének nevezte, a mezőgazdasági cselédek derestörvénynek hívják. Az 1909 évi adótörvények indoklásuk szerint az adóztatás arányosságát és igazságosságát akarták megvalósítani, ellenben a kereskedők és iparosok egyhangúlag arról panaszkodtak, hogy őket egyenlőtlenül sújtják, a nagybirtokosoknak pedig aránytalanul kedveznek. Pillanatnyi befolyások hatása alatt jöhetnek létre oly törvények, melyek nem felelnek meg az osztályokközi erőviszonyoknak, s az uralmon lévő osztály jogait szűkítik. De ha ezek a rendkívüli viszonyok elmulnak, az ily törvényeket egyszerűen nem hajtják végre. így maradtak papíron a régiebb időkben a jobbágyvédő törvények, újabban a nemzetiségi törvény.

* Dicey: *Leçons*. 12 p.

A jogrendszer tehát mindig és mindenütt az uralmon levő osztály érdekeit biztosítja s a jogrendszer szellemében az osztályérdek nyilvánul meg. Nem kivétel az általános szabály alól a magyar jog sem. A magyar nemzeti jogalkotó géniusz oly földöntúli és érzékfeletti lény, mely pártfogolja a nagybirtokosokat, gondoskodik az állami hivatalok szaporításáról, hideg lenézőséssel kezeli az ipari és kereskedelmi polgárságot, félrevezeti a parasztságot és félve gyűlöli a munkásosztályt.

II.

Annak folytán, hogy a jogrendszer csak az uraimon levő osztály szükségleteinek felel meg, midőn, az osztály viszonyokban eltolódás áll be és oly rétegek jutnak jelentőséghez, amelyek addig történelmenélküli* (*geschichtenlos*) osztályok voltak, a tényleges állapotoké és a jogrendszer ellentétbe jutnak, vágyba marxizmus-nyelvén szólva inkongruencia áll be a gazdasági szervezet és a jogi *Überbau* között. Ilyenkor az új rétegek a régi intézmények, megszüntetését vagy reformálását követelik. Nem oktalan gyűlölet és rombolási vágy vezeti őket ebben kívánságban, viszont nem eszmei lendület és önzetlen lelkesedés irányítja a kiváltságos elemeket akkor, midőn a régi intézményeket minden áron fenn akarják tartani. 1830-ban – mondja Dicey – a földbirtokosok a parlamenti reform ellen voltak, a gyárosok pedig mellette. Nem lehet feltenni, hogy egyik fél kevésbé hazafias lett volna a másiknál, de a gyárosoknak kedvezett a reform, a földbirtokosoknak nem.** Az új társadalmi rétegeknél a régi intézmények iránti ellenszenv hasznossági megfontolásokon alapszik. Minden ily intézmény az ő emelkedésüket akadályozza, érdekeket sérti, mert ezek oly időben keletkeztek, mikor még velők nem kellett számolni, sőt a legtöbb jogizabály kifejezetten ellenök irányult. Elvi álláspontjuk lesz tehát a múlt intézmények teljes vagy lehető eltörlése. De harcolnak még oly intézmények ellen is, melyektől már nincs mit tartaniok, sőt hirdetni fogják, 'hogy minden hagyomány és régi intézmény káros. És erre nagyon fontos okuk van. Az osztályuralom fentartását a tényleges kényszernél sokkal jobban biztosítja az a történelem minden-korszakában kimutatható tény, hogy a kiváltságosak szövetségben a mindenkori egyházzal, az iskola, tudomány és újabban a sajtó segítségével mesterségesen belenevelik a köz-

* Otto Bauer: *Sozialdemokratie and Nationalität* c. munkájában ezt a kifejezést oly nemzetiségek megjelölésére használja, melyek a történelem bizonyos korszakában egy másik nemzetiségből kikerült uralkodó osztály hatalma alatt állottak.

** Dicey: *Leçons*. 25 p.

lélekebe a múlt hagyományok tiszteletét, a régi jó idők” sóhajtvá vissza-kívánását. A múlt idők kiváltságosainak erényeit emberfelettivé nagyítják,, fogyatkozásait elhallgatják, a múlt intézményeit tökéleteseknek, csodálatosaknak, javításra nem szorulóknak tüntetik fel, azt hirdetik, hogy a hagyományok tisztelete és kritika nélküli imádata a legiontosább hazafiúi kötelesség s a megváltoztatásukra irányuló kísérletek hazafiatlanok.* Wellington herceg angol miniszterelnök 15 hónappal a *Reform Act* elfogadása előtt még kijelentette, hogy reformról szó sem lehet, mert az angol alkotmány oly tökéletes, hogy az emberi ész nem is képes egyszerre oly kitűnő dolgot kitalálni.** A XVIII. századbéli angol uralkodó osztály híres jogásza Blackstone is a dicséretetek légióját szórja az angol alkotmányra (*wisely contrived, strongly raised, and highly finished*)*** oly túlzó módon, hogy kihívja Bentham erős kritikáját.† III. György király, aki állandóan autokrata hajlandóságokat árult el,†† az angol alkotmányt a legtökéletesebb emberi alkotásnak nevezte.††† Ezek a nyilatkozatok tökéletesen egyeznek a magyar konzervatívoknak 1848 előtt tett kijelentéseivel s épily dicsérettel halmozzák el az orosz államférfiak az autokráciát és a porosz konzervatívok a porosz alkotmányt.

Az új rétegek vezető elemei küzdelmök folyamán mindig tapasztalják, 'hogy az ilyképen kifejlesztett mesterséges előítéletek, a múlt eszmei öröksége, a hagyományok súlya, a gondolkodás megszokottsága sokkal makacsabbul állják útját minden törekvőknek, mint a múlt intézmények belső tartalmi ereje. Ezért harcolnak olykor nemcsak a reájok káros, de a teljesen veszély nélküli intézmények ellen. Viszont az uralkodó osztály ragaszkodik a régi jogszabályokhoz, mert azok neki kedveznek, de ragaszkodik az idejét múlt intézményekhez is, mert azokhoz is odaköti a megszokás és érzi, hogy minden múlt intézmény eltörlése, a hagyományok tiszteletének megingása veszélyes precedens még meglevő előjogai szempontjából. A török vezérkar

* Pikler Gvula: *A jog keletkezéséről és fejlődéséről* II. kiadás 13. p.

** Ch. Seignobos: *Politische Geschichte des modernen Europa* 910.32.p.

*** William Blackstone: *Commentaries on the Laws of England*. 16-kiadás 1825. IV. kt. 441-42 pp.

† Jeremy Bentham: *Works, published by John Bowring*. 1843. I. kt. *A Fragment on Governement* 111–283 pp. maró gúnnyal bizonyítja be, mennyire *all perfect* az angol alkotmány s azt mondja, ugyanezen módon be lehet bizonyítani, hogy az *all weak, all foolish and all knavish*.

†† Alpheus Todd: *A parlamenti kormányrendszer Angliában*, Dapsy László fordítása I. kt. 68-77 pp.

††† A. V. Dicey: *Lectures introductory to the study of the Law of Constitution* II. kiadás 2 p.

Szigetvár ostrománál a monda szerint lóra ültette Szolimán szultán holttetemét, nehogy a török hadseregben pánik törjön ki, az ostromlottak pedig új erőre kapjanak. Az európai, de különösen a magyar jogfejlődés telítve van ily lóra ültetett halott Szolimánokkal és látszatintézményekkel. Sőt ha a régi jogintézmények már reájok is ártalmasak kezdenek lenni, akkor sem vallják ezt be, hanem a teljesen új jogszabályokat mesterséges úton csempészik be a régi keretekbe és hirdetik a régi jog fentartását.* Angol írók sok mulatságos példát említenek,** mint fogta meg a kiváltságos osztályokat a régi jog mindenáron való fentartásának csapdája. Következésképpen ennek az állapotnak az is, hogy a jogszabályok elavultsága és komplikáltsága folytán magok az uralkodó osztály tagjai sem tudnak eligazodni a jogban*** s ki vannak szolgáltatva jogi tanácsadóiknak, főleg ingatlan jogi kérdésekben. A magyar közjogban is a babonák és fikciók egész tömegével találkozunk, melyek azokat fogják meg, kik leghangosabban hirdetik.”†

III.

A társadalmi és különösen a gazdasági fejlődés azonos fokán minden népnél hasonló intézmények állanak elő. E tétel igazolására az összehasonlító jogtudomány annyi adatot és bizonyítékot hordott össze, hogy annak bővebb kifejtése alól – már térszúke miatt is – felmentve érezzük magunkat.ft Nincs a magyar jogtörténetben sem oly lényeges intézmény, mely az európai jogfejlődés folyamán ki ne lenne mutatható. Ezt régebbi jogászaink is elismerték†††, s oly komoly tudós, mint Hajnik Imre is hangoztatta.* Később 'E reakciós -irány kerekedett felül s az uralkodó osztály egyre jobban kényszerült azt hirdetni, hogy a múlt alkotásai jobbak minden külföldi intézménynél, hogy ezen az alapon utasíthassa vissza az alkotmány sáncaiba 1848 után

* Maine: *Ancient Law*, 26 és 34. pp.

** Dicey: *Leçons*, 85–88 pp.

*** Frederic Pollock: *Essays in jurisprudence and ethics*. 1882. 63 p. Frederick Pollock–Schuster: *Das Recht des Grundbesitzes in England*. 4 p.

† Ezt láttuk különösen az utolsó kiegyezés tárgyalásánál, midőn a névleges önállóság elismerése fejében igen súlyos áldozatokat kellett hozni.

†† Az érdeklődők figyelmébe különösen ajánljuk: Richard Hildebrand: *Recht und Sitte auf den verschiedenen Kulturstufen*. Grosse: *Formen der Familie und Formen der Wirtschaft* és Loria idézett művét.

††† Krajner Imre: *A magyar nemes jószág természete Werbőczy koráig, tekintettel a külföldi jogokra*. 1843. különösen 5. és 115. pp. Frank Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. 1845. I. rész, 80–85. pp.

* Hajnik Imre: *Egyetemes európai jogtörténet*. V. kiadás, 5. p.

bekerült új rétegeknek a haladottabb nyugat példájából mentett reformkívánságait. Kitorölték az európai jogtörténetet az egyetemi tantárgyak sorából s helyébe tették a magyar jogtörténetet, mely még a magdeburgi üvegúrát is felülmúlja ama csodálatos tulajdonságával, hogy a belsejében lévő légüres térben a jogi intézmények minden külső befolyástól menten fejlődtek. Pedig Magyarország minden más európai népnél jobban volt arra utalva, hogy befogadja a nyugoti intézményeket. A népvándorlás utolsó hullámaként akkor jutottak ide a magyarok, midőn nyugaton már konszolidálódtak a gazdasági és jogi viszonyok. Ha tehát a nyugoti országokkal kapcsolatba akartak jutni, ha a népek versenyében fenn akartak maradni a nyugoti haladottabb intézményeket kellett átvenniök Géza fejedelemnek és Szent István királynak egyhangúlag érdemül rója fel a történetírás, hogy népökkel a keresztséget felvették s ezzel bekapcsolták a nyugot-európai-kultur-özösségbe. A vallásváltozásnál sokkal lényegesebb volt az az átalakulás, mely a jogi és politikai intézmények átvétele folytán következett be. Magyarország jogtörténete alig áll másból, mint a külföldi jogintézmények folytonos recipiálásából. A tulajdojnrendszer s az ehhez fűződő vagyoni és örökjog azt az utat futotta be fejlődése közben, mely tipikus volt nemcsak Európában, hanem a többi világrészek társadalmában is.** A vezérek korában, midőn a termelés legfőbb módja[^]az állattenyésztés volt, a földbirtok és legelő a-nemzetség köztulajdona volt.*** Mikor azután a magyar nemzet állandóan megtelepedett és földművelésre tért át, Szent István törvényei néujét (frank) mintáraaz egyéni tulajdont tették szabállyá. A magántulajdonnal adva van a vagyonegyenlő[^]tlenség s már az Árpádházi királyuk alatt kifejlődik nagybirtokos oligarchia és a jobbság, s a változás hűbéri feketek hagyott be a vagyonjogba. Ez az állapot fenmaradt 1848,-ig, midőn a fejlődő kereskedelem és ipar igényei folytán és a kapitalizmus nyomásával alatt a földbirtok kötöttségét a szabadforgalmú egyéni tulajdon váltja fel.

Szent István törvényeit a frank kapitulárebó majdaem szó szerint veve át. Azon óriási befolyásnál fogva, melyet az egyház hazánkban gyakorolt, a kánonjog át és át szötte minden jogintéz-

* Pauler Gyula: *A magyar nemzet tört. az Árpádházi királyok alatt.* II. kiad. I. kt. 16-18. pp. Acsády id. m. I. kt. 71. és köv. pp.

** Emile de Laveleye: *De la propriété et de ses formes primitives.* IV. kiadás, 1-6. pp.

*** Krajner id. m. 249. p.

† Karácson Imre: *A XI. és XII. századbeli zsinatok* c. munkájában párhuzamosan közli mindenütt a két szöveget.

ményünket. Középkori egyházi iskoláinkban és egyetemeken a római jog volt egyik főtárgy, mely nagy befolyás gyakorolt az akkori jogász és törvényhozó nemzedék gondolkodására.* Szent-László. Kálmán. II. Endre törvényeiben világosan kimutatható a külföldi eredet. Werbőczy Hármaskönyvének beosztását, tételeinek nagy részét az Intitúciókból vette át, a francia és olasz jog behozatalára, valamint a római jog felhasználására ő maga is utal. A német hűbéri jog is reányomta bélyegét a magyar jogfejlődésre, 1526 után pedig az osztrák örökös tartományok joga itatta át intézményeinket. Az ósiség longobárd eredetű volt és a Németországból átvett városi jogok éreztették hatásukat az egész ország jogfejlődésére,** sőt a szláv behatás sem kicsinyelhető.*** Ebből látszik, hogy hazánkban is szokásos volt az az eljárás, melyet Maine Angliában konstatál, midőn rámutat arra, hogy Bracton, III. Henrik korabeli angol jogtudós kortársaival oly munkát fogadtatott el angol jog gyanánt, melyet ő a *Corpus Juris*-ből plagizált oly időben, midőn a római jog tanítá a Angliában el volt tiltva.*** Ha a külföldi eredet vagy hasonlatosság lerontja a jogrendszer nemzeti jellegét, úgy a magyar jog e jellegre igényt nem tarthat épenúgy mint más nemzetek joga sem. A régi magyar jog azért sem érdemli meg a nemzeti jelzöt, mert csak a kiváltságosak szűk körének nvujtott előnyöket, az elnyomottak óriási tömegét pedig szellemi és gazdasági szolgaságban tartottaj Eedig elfogulatlan történetírók kimutatták, hogy a magyar fajt a maga tisztaságában a jobbágyág tartotta fenn† nem a nemesség vagy a főnemesség, mely utóbbi lerakodó és átvonuló helye lett minden nemzetközi szerencsevadásznak, zsoldos martalócnak, birtokrablónak, kik az utolsó háromszáz évben itt megragadtak.

Vannak, akik elismerik a külföldi törvények recepcióját, de hozzátézik, hogy „a magyar sohasem vett át szolgailag külföldi intéz-

* Vécsey Tamás: *A római jog institúciói*. IV. kiadás, 151. p.

** Wenzel Gusztáv: *Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben*. 1877. 7 és köv. pp.

*** A külföldi jogok hatása a magyar jogra: 1. a római jogra nézve 1. Dell' Adami *Az anyczi magyar magánjog kodifikációja* I. r. *A nemzeti eredet problémája* 76-79, 82-92, 97-103 pp. 2. A német és hűbérjog befolyása: Krajner id. m. számos helyen, Dell' Adami 126-127, 134 pp. Vajkay Károly: *A német közönséges magánjog és történelme köréből*, 116 és köv. pp. 3. Egyházjog: Dell' Adami 126 p. Frank id. m. I. kt. 30 1. 4. Szláv jogok: Dell' Adami 124. p.

† Maine: *Ancient Law*. 82 p.

†† Grünwald Béla: *Régi Magyarország*. 143-44 pp. Acsády id. m. II. kt. 472. p.

menyeket, hanem azokat sajátos nemzeti tartalommal telítette meg. kiválasztotta belőle azt, ami jó s mellőzte, ami a nemzeti érzületnek nem felelt meg.*

A történelmi adatok világánál ez oda redukálódik, hogy a kivált-ságos osztály, minthogy a törvények végrehajtása mindig hatáskörébe tartozott, a külföldről átvett jogszabályokból kiválasztotta azt, ami neki kedvező volt s mellőzött mindent, ami az alsóbb néposztályoknak javára szolgált volna. Csakhogy ez nem magyar specialitás, így „telített” minden intézményt nemzeti tartalommal a francia és magyar főnemesség, így járnak el a porosz junkerek és a román bojárok is. Minden új jogszabály bizonyos idő múlva alkalmazkodik a meghatározott földrajzi területen élő, sajátos érdekekkel bíró uralkodó osztály szükségleteihez s ennek folytán nemzetivé válik. Szent István törvényei most hódolattal teljes tisztelet tárgyai, pedig valaha a pogány magyarság kétségbeesett dühvel támadott ellenük, mert az „ontológiai jogfolytonosság” érzetét látta megsemmisítve, amint hogy Szent Istvánnál nagyobb forradalmárt és gyökeresebb fölforgatót nem is ismer a magyar történelem. A magántulajdon a mai társadalmi rend legföltettebb alapja, de a XI. század folyamán még a legdrágóbb rendszabályokat kellett védelmére alkotni, mivel a köztulajdonhoz szokott ősmagyar laksóság nem akarta elismerni.** A legtöbb jogszabály létesítése heves, többnyire fegyveres ellenállásra talált, de rendszerint azok az osztályok, melyek „legjobban elleneztek valamely intézményt, midőn azt saját céljaikra átalakították, később erre támaszkodva, küzdenek újabb és újabb intézmények ellen, melyek kellő meg-és átdolgozás után utóbb szintén besoroztatnak a nemzeti intézmények leltárába. Előzőleg már említettük, hogy az *Országbírói Értekezlet* többsége az 1840 évi váltótörvényt, mely osztrák jogforrások felhasználásával egy bécsi ügyvéd irányadó befolyása alatt készült, 1861-ben mint nemzeti jogot állította vissza s hazafiatlanság vádjával illette a kereskedőket, akik nem az 1833 évi, hanem az újabb, az 1850 évi osztrák jogot akarták kodifikálni. A magyar jogászok évszázadok óta két részre oszlanak, vannak olyanok, akik a régi német-osztrák jogot védelmezik nemzeti alapon az újabb modernebb osztrák-német jog híveivel szemben. Ezt Vajkay Károly és Dell' Adami Rezső már régen felismerték.***

Ha a nemzeti jog előharcosai teljesen következetesek akarnának maradni, akkor nem az 1836 évi törvényekre, nem az 1769 évi

* Grosschmied: *Jogszabálytan*, 540 p. más szavakkal ugyanezt mondja.

** Decr St. Steph. II. 29., 39., 40., 41. Decr. St. Ladisl. II. 1., 2., 12., 13., 14. Decr. Colomani I. 54., 56.

*** Dell' Adami id. m. 225 p. Vajkay 131 p.

Planum Tabulare döntvényeire, sőt még nem is Werbőczy Hármaskönyvére, hanem egyenesen a vezérek korára kellene visszanyúlniok, mert ez a jogszerzet minden későbbinél inkább igényelheti az ősmagyar jellegét. Ha a régi magyar jog jobban kifejezte a nemzeti szellemet, ha a nemzeti géniusz benne tökéletesebben nyilvánult meg, ha minden, ami a múltból maradt reánk, dicső és tiszteletreméltó: mért akarnak csak bizonyos régi jogszabályokat visszaállítani, s jpiért nem Szent László és Kálmán büntetőjogi törvényeit, a régi adórendszert és a jobbágyságot is! * Azt felelhetik erre, hogy nem szabad az érvelést ily erőszakosan *ad absurdum* vinni, ezek a törvények már elavultok, idejüket multák, a nemzet fejlődését gátolnák, a nemzet jogérzületének már meg nem felelnek s ezért visszaállításuk lehetetlen. Ha pedig ez így van, ne vegyék tőlünk sem rossz néven, ha mi viszont azokra a jogszabályokra igazoljuk be, melyeket fel akarnak eleveníteni, hogy elavultak, visszaállításuk káros lenne, s meggátolná a nemzet fejlődését. Mert vagy minden régi intézmény jó, s akkor nem lehet közöttük különbséget tenni, vagy nem mindegyik, ám akkor a kritika teljesen szabad. *Tertium non datur*. Abból, hogy valamely intézmény régi, még nem következik, hogy jó. Viszont az intézmény régi volta fogalmilag nem zárja ki annak jóságát. Ez azonban már külön bizonyítás dolga. Az esetek túlnyomó többségében pedig, minden bővebb bizonyítás nélkül kimutatható, hogy a régiség árt a jogintézmény jóságának, mint azt értekezésünk folyamán számtalanszor igazoltuk. Reámutatott erre már Széchenyi is, mikor a rendiség nagy felháborodására megírta a *Corpus Juris*-ről: „csak akkor fog a két roppant foliánsnak bece kezdődni, mikor legalább is kilenc tizede el lesz égetve, s tüze felett újra „felszentelve módosított, javított s rendbehozott egy tizede,**

A régi intézmények iránti ellenszenvet, a múlt iránti tiszteletlenséget az állami élet irányásából kizárt tömegekben erősen fokozza az a számtalan visszaélés, melyeket a hagyományok tisztelete körül a kiváltságosok elkövettek. Mert nem mindenkinek telik a múlt intézményekben az a gyönyörűsége, mint Grosschmiednek, aki az igazi *conaisseur* finomult Inyencségével búvárkodik a múltban, neki élvezetet okoz már az is, ha ezt a szót „országbíró” kimondhatja.*** Aki a régi bútorokat kedveli, az nem igen becsüli az újdívatú karosszékeket, melyeket pedig a közvélemény praktikusaknak és kényelmeseknek tart. Van, aki egy hatszázéves kastélyban nagyobb élvezettel tartózkodik, mint a gőzfűtéses, tágas, villamos világítású, Vacuum

* Dell' Adami id. m. I. 263. p.

** Grünwald: *Új Magyarország*. 350. 1.

*** Grosschmied: *Jogszabálytan*. 868. p.

Cleanerrel ellátott lakásokban. Ezt meg tudjuk érteni, de már az ellen joggal tiltakoznánk, hogy mindenki XVI. századbéli gyönyörűen faragott masszív fapadokon aludjék, és XIV. századbéli lakásokban lakjék. Arra pedig kényszer nélkül igazán senki sem vállalkoznék, hogy modern bútorait eldobva, ily fapadokat a ma szokásos anyagból és gyártási módokon állíttasson elő s azokat vegye használatba. Ha a régi jogszabályokat csak a múzeumokban mutogatnák, ha a *Tripartitum* csak jogtörténeti érdekesség maradt volna reánk, kétségkívül mély tisztelettel hajolnánk meg előttük, mint csodálattal tekintünk fel a primitív művészet remekműveire. De valamely művészeti emlék tisztelete nem jár senkire sem káros következménnyel, ellenben a múlt intézmények előtti feltétlen meghajlás azt idézi elő, hogy az uralkodó osztályok vagy fenntartják a nekik kedvező, másokat kizorító intézményeket, vagy új jogszabályokat alkotnak, ezekre azonban reá fogják, hogy „valódi uraságtól levett” régi törvények. A kiváltságosak úgy járnak el, mint a szédelő régiségkereskedők, kik gyári hamisítványokat sóznak a bennök föltétlenül megbízó vásárló közönség nyakába. A régi jog amatőr imádata megérthető néhány kiváló, a gyakorlati élettől elvonult tudósnál, de általános szabállyá téve a legkárosabb következményekre vezet. A hagyományok tiszteletét legjobban lerontja az uralkodó társadalom, mikor azokat léplen-nyomon érdekeinek kendőzésére használja.

Akik azt állítják, hogy a régi jog tökéletesebb a mainál és hogy azt csak fejleszteni kell, mert minden kérdésre van benne kádencia, hasonlók a vakbuzgó talmudistákhoz. Zsidó csodarabbik állítják, hogy a Talmud a legmodernebb életviszonyokra sokkal biztosabb és részletesebb útmutatást ad, mint a legkitűnőbb mai törvénykönyv. Az érdek és célzat mindkét esetben ugyanaz, mert ha kiderül, hogy sem a Talmud, sem a Hármaskönyv ma már nem ér semmit, vége lenne a talmudista jogászok és a nemzeti csodarabbik tekintélyének s az általok védett kiváltságos elemek hatalmának.

A történelem számos tanúságot szolgáltat abban az irányban, mily gyorsan alakítja át az uralkodó osztály azokat az intézményeket, melyek reája kellemetlenné válnak s mily szívesen importálja azokat a külföldről, mikor azt hiszi, hogy neki használni fognak. Magyarországon éppen a nagybirtokosok legerősebb hívei a hagyományok tiszteletének és húsz év óta egész tevékenységek nem áll másból, mint-hogy átveszik mindama intézményeket melyeket a német és francia agrárius pártok, a német *Bund der Landwirte* és az osztrák agrár *Centralstelle* propagálóig keresztülvitt. A fogyasztási szövetségek, állategészségügyi zárlat, húsbehozatali kontingens, a minimális gabona

vámok sült német intézmények ugyan, de a magyar agráriusok hazaárulónak nyilvánítanak mindenkit, aki ellenök állást foglalni merészel. Már Beksics Gusztáv kigúnyolta az agráriusok emeintézmény- és eszme-importját.* Amikor a kereskedelmi könyvkivonati illetékességről volt szó, azzal érveltek eltörlése mellett, hogy azt egy külföldi állam törvényhozása sem ismeri, ők, akik mindig azt mondják, becsüljünk meg minden intézményt, mely külföldi befolyás nélkül magyar talajból fakadt.

A múlt intézményeiből gondosan ki tudják válogatni azt, ami nekik kedvező. 1498-ból származó törvényekbe tudnak hivatkozni akkor, midőn a pluralitásról vagy a könyvkivonati illetékesség eltörléséről van szó, de a képviselői szabadjegyek és szalonkocsik korszakában senki sem követeli, hogy az országgyűlés tagjai megyéjükből az utat lóháton tegyék meg és senki sem kívánja annak a törvénynek a végrehajtását, hogy az országgyűlést Rákoson a szabad ég alatt kell megtartani. Azt hisszük, a legdrágóbb rendszabályokkal sem lehetne a parlament határozatképességét ebben az esetben biztosítani. Arról sem szól a dal, hogy az 1649: XLIV. t. c. az ügyvédek kizárta az országgyűlésből. Konzervatív államférfiak megszavazzák a katonai fegyverkezések költségeit, mert azt mondják, hogy a Dreadnoughtok és ismétlő ágyúk korszakában az a nemzet, mely a fegyverkezésben elmarad, védtelenül kiszolgáltatja magát a többieknek. De háború csak ritkán tor ki, ellenben a nemzetek között napról-napra egyre jobban fokozódó gazdasági küzdelem dül, melyben az a nemzet marad győztes, melynek intézményei legjobban alkalmazkodnak a verseny követelményeihez és a gazdasági haladás igényeihez. Aki azt akarja, hogy a magyar nemzet ezt a harcot a középkorból itt ragadt, elavult intézmények kalodájába szorítva vívja meg, épen úgy tesz, mintha a csapatokat a modern fegyvertechnika minden vívmányaival felszerelt ellenséggel szemben, kovás puskákkal vagy nehéz páncélöltözetben küldené csatába.

A nemzeti jog védelmezői azt is mondják, hogy régi jogunk nem zárja ki a fejlődést s annak fokozatos fejlesztése, a haladás útja csak a felforgatást, a forradalmi átalakulásokat kerüli, mert ezek károsan hatnak a nemzetegész fejlődésére. Felhasználják még Darwin tanát is a fajok fokozatos fejlődéséről, a leggyakoribb mondásuk, hogy amint nincs ugrás a természetben, úgy nem lehet a jogi szervezetben és a politikai életben sem.

1848-ban és az *azt követő abszolút* korszakban történt átalakulás forradalmi jellegű volt, felforgatta az évszázadok óta megkövesedett jogi és gazdasági viszonyokat s mégis senki sem tagad-

* Timoleon (Beksics Gusztáv): *Legújabb politikai divat*. 1884. 4. p.

hatja, hogy ez a változás kedvező volt a nemzet fejlődésére. Érténők továbbá az ellenvetést, ha arról volna szó, hogy minden átmenet nélkül már ma létesítsük a szocialisztikus államszervezetet. De azok a követelések, melyekre a konzervatív álláspont védelmezői és a reakciós sajtó a felforgatás vádját akarják reásütni, nagyon is a fokozatos haladás jegyében állanak. Az általános, egyenlő választójog nem lehet felforgatás abban az országban, ahol a népképviselőt már 60 év óta áll fenn, mikor az megvan mindjén, nyugati államban, melyeket mi alkotmányosság tekintetében állítólag messze felülmúlunk. Az 1905. évi Kristóffy-féle javaslat, mely a választói jogot írni-olvasni tudáshoz kötötte, nemzetellenesnek bélyegezték olyan országban, ahol az általános tankötelezettség már 1868 óta törvénybe van iktatva. A szavazás titkossága nagy ellenzésre talál, pedig a törvényhatósági választásoknál már évtizedek óta érvényben van. A progresszív földadó felforgatás, holott az uralkodó társadalomnak ma legkedvencebb jelszava a kisgazdavédelem és az 1909. évi jövedelmi adótörvény a progresszív adókulcsot törvénybe iktatta. Felforgatás az állami közoktatás követelése, pedig több mint 2000 állami iskolánk van s a felekezeti iskolák kiadásait túlnyomó részben szintén az állam viseli. Felforgatás a szekularizáció, pedig ez a leglegitimébb álláspont, mert régi törvényekre támaszkodik, melyek az ingatlan vagyont bizonyos funkciók ellátása végett adták át az egyházaknak. Ezeket most az állam látja el s ezért a vagyont tőlük visszakövetelheti. Felforgatás az ági öröklés eltörlése, holott az ősiségét az 1848: XV. t.-c. már megszüntette s az ági öröklés 1861 óta csak névleg áll fenn. Lerombolná a családi érzést örökjogunk mai rendszerének megváltoztatása s valamely külföldi örökjogi intézmény recipiálása, holott nem ismerünk európai államot és örökjogi rendszert, mely ne elsősorban a családtagok részére biztosítaná az örökjogó vagyont. Felforgatás lenne a házassági vagyonjognak bármily irányban való átalakítása, pedig az 1894. évi XXXI. t.-c. már valóságos forradalmi átalakítást végzett a házassági személyi jog terén, mikor a házasságkötés és házassági bíráskodás jogát elvette az egyházaktól, melyet azok évszázadokon át gyakoroltak. A büntető törvénykezés részleges reformja sem lehet forradalmi átalakulás, miután meglévő kódexeink gyökeresen szakítottak a rég magyar jog elveivel.

A magyar földbirtokos osztály, amikor saját érdekeit veszélyeztetve látja, kész a legforradalmibb átalakulásokra is és nem riad vissza a felforgatástól. Így tért át a fenyegető tengerentúli verseny hatása alatt a múlt század 80-as éveiben a szabadkereskedelemtől a legmerevebb agrár védvámrendszerre, ami sokkal gyökeresebben változtatta meg az

ország gazdasági arculatát, az osztályok erőviszonyait, a mezőgazdaság, az ipar és kereskedelem irányát és fejlődését, mint bárminő általa felforgatónak kikiáltott intézmény. 1909-ben mindenhatóságát felhasználva, csak azért, hogy az egyre jobban állandósuló parcellázások hasznát kizárólag a maga részére biztosítsa s földbirtokait drága pénzen az államnak eladassa, oly törvényjavaslat előterjesztését eszközölte ki Darányi földművelésügyi minisztertől, mely ingatlan jogunk és tulajdoni rendszerünk alapelveit gyökerestül változtatta volna meg. Épen így tettek az angol lordok, midőn a nagyobb adózástól való félelmökben egyszerűen kisémmizték az angol alkotmány ama szabályát» hogy a lordok háza *Money-Bill*-t meg nem változtathat s ezzel oly alkotmány válságot idéztek elő, minőre az 1832 évi *Reform-Act* és a chartista mozgalom ideje óta nem volt példa. Az 1910 évi decemberi választásokba pedig egy új jelszót dobtak be: a referendum behozatalát, mely ledönti az angol alkotmány egyik legrégebb szokásjogi tételét, hogy a választók egyedüli joga képviselőt választani* s a választóknak nincs joguk törvényhozást kezdeményezni, szentesíteni, vagy megváltoztatni.

A régi jogszabályok feltétlen tiszteletének védelmezői csak az utóbbi időben lépnek fel oly terrorisztikus módon, hogy még a kérdésnek vitatását is hazaárulásnak nyilvánítják. Régebben a jog reformjának hívei voltak fölényben s a régi jog tisztelői védelmi álláspontra szorítottak. Érdekes ebben a tekintetben Grosschmiednek az 1879-1887 közötti időből származó fejtegetéseit olvasni, melyben azt igyekszik szellemmel, bebizonyítani, hogy a régi jog védelmezőinek álláspontja nem is oly krónikus, mint azt a támadók feltűntetik.** A legsúlyosabb sértés, mellyel a reformereket ekkor illették: hogy elméleti emberek, szobatudósok, megittasodtak a külföldi jogok tanulmányozásától, nem ismerik a régi jogot. Hazaárulásról akkor még szó sem volt. Grünwald Béla még megírhatta művét, melyben a Stein-féle osztályelmélet alapján pálcát tör a rendi magyar állam minden intézménye felett. Időközben azonban a polgárság és az alsóbb társadalmi osztályok jelentősége úgy megnövekedett, előrehaladásuk annyira veszélyezteti a nagybirtokosok egyeduralmát, hogy kiváltságaik megvédelmezésére a terror és tényleges kényszer minden eszközeit kénytelenek felhasználni. Épen így növekedett 1815 után a torizmus erőszakossága is Angliában, minél inkább kikerülhetlenné

* Dicey: *The Law of the Constitution*. II. kiadás 55. p. *The sole legal right of electors under the English constitution is to elect members of Parliament.*

** Zsögöd: *Magánjogi tanulmányok*. I. kt. 10. és köv. pp. II. kt. 353. és köv. pp.

vált a parlamenti reform.* Grünwald Béla művét ma csak az írhatná meg, aki végleg leszámolt az uralkodó osztályból és az előkelő társadalomból való kiközösítés lehetőségével. Akik azelőtt kritikát gyakoroltak a jogi intézményeken, most vagy elhallgattak, vagy pedig forgattak egyet a köpenyegén, s az új jog- és társadalomtudósok pretoriánus gárdájába beállva, két régi jogintézmény, a fokos és bunkó segítségével igyekeznek elnémítani azokat, kik a régi jogszabályokat bírálni merik és a reform szükségességét hirdetik.

IV.

Az is téves állítás, mintha az idegen jogok és iníciáiéjyek recepciója valamely mesterséges és időszerűtlen (anachronisztikus) eljárás lenne. A konservatív álláspont védelmezői rendszerint így tüntetik fel a dolgot, hogy az újítók minden szükséglet, minden belső indokolt-ság nélkül egyszerre mesterségesen felállítanak új intézményeket, hoznak új törvényeket, melyek a nép lelkületével diametris ellentétben állanak, oktalan utánzási vágyból, a hazai intézmények iránti lenézésből. Ezzel szemben már előzőleg kimutattuk, hogy mindenütt, ahol a történelem folyamán új intézmények hoztak be, ez a tény megfelelt a gazdasági szükségletekben és az osztályok egymáshoz való viszonyában beállott változásoknak. A recepció úgy történt, hogy valamely társadalomban a termelési szervezet és osztálytagozódás elérte azt a fejlődési fokot, melyen egyidejűleg vagy régebben egy másik társadalom egy bizonyos jogrendszert alkotott és ekkor a fejlődő társadalom átveszi a készenlevő jogszabályokat,** melyek helyessége már gyakorlatilag ki van próbálva. A középkori germán jogok mindenünnen, még Olaszországból is kiszorították a római jogot, mihelyt a rabszolgaságot a jobbágyság váltotta fel.*** Mikor azután a hűbériség romjain kifejlődtek a városokban az ipar és a kereskedelem, s a meglevő jog, a forgalmi élet ezen új viszonylataira nem volt alkalmazható, akkor mindenütt recipiálják a római jogot, melynek kikristályosodott szabályai jobban megfelelték a szükségleteknek, mint a primitív viszonyok között keletkezett germán népjogok.”† Az akkori kapitalizmus örömmel üdvözölte a római jogot a hitelezőre nézve kedvező és az adós tekintetében szigorú szabályaival. A központosításra törekvő királyi hatalom is

* Dicey: *Leçons*. 59 p.

** Gabriel Tarde: *Lois de l'imitation* 81. p. *Transformations du droit* 170. p. *Les grands philosophes français et étrangers* c. gyűjteményben 87-90. pp.

*** Loria id. m. 62 p.

†:Thergeodor Sternb.*Allgemeine Rechtslehre* I. r. 96 – 102 pp. behatóan ismerteti a recepció okait.

célszerűen használhatta fel a monarchisztikus szellemű késői római jogot, a hűbér urak letörésére.* Hogy a legtöbb állam, melyben alkotmányos élet kezdődik, átveszi a francia, belga vagy északamerika alkotmánychartákat, sokan mesterséges eljárásnak tekintik. Pedig a folyamat egészen természetes. Minden államban, midőn a feudalizmus megdől, ugyanaz az osztály jut uralomra, mely Franciaországban 1789-ben, Belgiumban 1830-ban a régi rendet megdöntötte, s ez átveszi ugyanazokat a szabályokat, melyekkel a francia burzsoázia uralmát annak idején biztosította.

Valamely jogintézmény vagy jogrendszer recepciója rendszerint azt jelenti, hogy egy új-osztály vagy réteg jutott befolyáshoz, melynek többé nem felel meg a régi jog, amely egy kiváltságos kisebbség érdekében alkotott. Annak az osztálynak, melynek érdekeit sérti az új intézmény, minden minden recepció mesterséges, mert ez sosem fogja természetesnek találni, hogy az ő kiváltságai joggalalanság és ártalma” sakká váltak. Ez az osztály, a recepciót mindig károsnak és nemzetietlennek tartja, ha az nem az ő érdekében történik.

A régi magyar jogszabályokat is csak akkor lehetne visszaállítani, ha azok a gazdasági viszonyok ismét visszatérnének, melyek annak idején életre hívták őket. Ha megszűnnék a gyáripár, ha az élet visszafordulna a céhrendszerű kisipar korába, ha feleledne a jobbagyság, akkor lehetne ez intézmények felelevenítéséről beszélni. Ha bekövetkeznék az, amit Anatole France elborult szemmel jóslott meg, hogy a jövő állama nem valósul meg, hanem a történelem körforgása újra kezdődik és megsemmisülven a civilizációnak minden eredménye, visszatérünk a barbár állapotokhoz, lesz ismét rabszolgaság, utána jobbagyság, kapitalizmus és így tovább; ha ez a körforgás ismét a XVI. századbeli állapotokhoz ér, akkor a mi utódaink igen helyesen fogják tenni, ha kiássák Werbőczy Hármaskönyvét, mert a földesúri hatalom részére ennél ideálisabb szabályozást nem lehet elképzelni. Addig azonban a régi jogszabályok kiásása lehet műgyűjtői élvezet, lehet jogtörténeti elmefuttatás, de gyakorlati szempontból nemcsak helytelen, hanem káros is, mert hiába várják, hogy a „nemzet testére öltött jogrégészeti kutyabőr azzal ismét összenőni, a nemzeti törzsbe oltott holt galyak ismét virágot hajtani fognak”***

Hogy természetesén gyakran vesznek át egyes államok intézményeket, melyeket nem lehet végrehajtani, azt nem lehet tagadni. De ebben a tekintetben a magyar törvényhozás és kormányzat igen

* Maine: *Ancient Law*. 80–82. pp.

** *L'île des pingvins* c. satirikus rajza utolsó fejezetében.

*** Dell' Adami id. m. I. 31.

nagy mértékben jár elől és üzi azt a műveletet, melyet az angol kifejezés *window dressing* névvel illet. A kirakat számára alkotunk törvényeket csak azért, hogy azokat idegen nyelvre lefordítva a külfölddel elhitesseük hogy ez az ország a demokrácia megtestesülése és hogy haladott intézménynek dolgában nem marad Európa megett.

V.

Az az érvelés is igen gyakori, hogyha recipiálunk is külföldi intézményeket, Ausztriától ne vegyünk át semmit, mert ama sajátos közjogi kapcsolatnál fogva, melyben Ausztriával mindig állami függetlenségünkért kell küzdeni, minden intézmény átvétele az összbirodalmi törekvéseket erősíti meg. Ez is egyike azon jelszavaknak, melyeket ép azok szoktak leggyakrabban megcáfolni, akik lehangosabban hirdetik. Két oly szoros földrajzi kapcsolatban álló állam, amely gazdasági tekintetben is meglehetősen egymásra van utalva, még akkor is kénytelen az intézmények bizonyos egyenlőségét megvalósítani, ha politikai és jogi kapocs nem létezik közöttük. Ausztria tőlünk nyersterményeket vesz, nekünk iparcikkeket ad el és pénzt kölcsönöz. Az áruforgalmi statisztika adatai szerint 1909-ben árubehozatalunk Ausztriából 1.310,434.000 korona, összbehozatalunk 72.50%-a, ausztriai kivitelünk 1909-ben 1.288,648.000 korona, összehozatalunk 75.78% volt. Ausztriával való összforgalmunk tehát 1909-ben 2.6 milliárd koronát tett ki, az emelkedés 1903 óta 734 millió korona, tehát 40%. Ily óriási forgalom mellett életszükséglet, hogy egyenlőítsük a forgalmi jogi intézményeket, hacsak a kölcsönös forgalmat okatlanul megnehezíteni nem akarjuk. Minthogy ebben a kapcsolatban – sajnos – Ausztria nemcsak gazdaságilag erősebb, hanem kulturális tekintetben is fejlettebb, ennél fogva természetes, hogy mi többet vettünk át Ausztria intézményéből, mint viszont. Magyarországnak Ausztriával szemben fennálló fizetési mérlege évtizedek óta a legnagyobb mértékben passzív. 1905-ben Ausztriának velünk szemben volt 316,238.630 K követelése s ezzel szemben tartozása 11 millió koronát tett ki, úgy hogy mérlegünk 305 millió koronával passzív volt. Ipari vállalataink és pénzügyintézeteink háttérbe szorultak elsősorban osztrák tőke áll. Államadóssági kötvényeink, zálogleveleink jelentékeny része Ausztriában van elhelyezve, az államadóssági kötvények kamatai és tőketörlesztései címén 1905-ben 72 millió koronát, záloglevelek kamatai fejében 39 millió koronát fizettünk Ausztriának.* Ez adatok ismerete megérteti velünk, hogy miért vettünk át annyi osztrák intézményt.

* Feller Frigyes: *A nemzetközi fizetési mérleg*. 176 és köv. pp. III-VII. függelék.

Aki földbirtokára kölcsönt akar kapni, aki gabonáját jó áron akarja eladni és iparcikkeket előnyös föltételek mellett akar venni, az kénytelen elfogadni azt, hogy a hitelező' joga reá kiterjesszessék. Ha ezt nem teszi meg, akkor gazdaságilag tönkre megy, ezt pedig mindenki utoljára hagyja és inkább lemond a nemzeti jogfolytonosság lelkesítő érzéséről. Ebben a tekintetben a magyar történeti osztály már adott példát, amikor 1792-ben nemcsak a magyar, hanem a külföldi törvényhozásokban is szokatlan módon megengedte, hogy magyar honpolgárok magukat külföldi törvénynek és bíróságoknak vethessék alá. A nagybirtok 1900-ban, hogy Németországgal később a vámszerződést megköthesse és 120 ezer szarvasmarha bevitelét biztosítsa, elfogadta a német állategészségügyi szervezetet úgy, amint azt a német birodalmi kormány előírta és hogy a tokaji borok forgalmát Németországban és Ausztriában megkönnyítse, alávetette magát annak a föltételnek, hogy ugyanolyan bortörvényt fog csinálni, mint amilyen Németországban és Ausztriában van. A recepció előttük csak akkor kárhózas, ha az alsóbb néposztályok érdekében történik. Ha az ő érdekükről van szó, azt mindig kitünően meg tudták indokolni. Amikor a magyar földnek nyújtott hitel jelentékeny része Ausztriából származik, akkor képtelenség az osztrák telekkönyvi rendszert el nem fogadni, mert az osztrákok nem adnak kölcsönt, ha a jogrendszert nem ismerik és annak helyességében nem bíznak. Angliában nem volt arra szükség, hogy átvegyenek valamely idegen telekkönyvi rendszert, mert Anglia nem adósa más államoknak. Az a törekvés, hogy Ausztriával szemben minden jogintézményünket önállósítsuk, mindaddig üres, a tényleges étellel nem törődő jelszó marad, míg a közöttünk levő kapcsolatban Ausztria a gazdaságilag erősebb. A nemzeti jogfejlődésnek és a hagyományok tiszteletének ma leghangosabb hívei a nagybirtokosok s ugyanók legerősebb védelmezői a közös vámtérületnek, mely Ausztria gazdasági szupremáciájának legfőbb alapja, mert a búza és állatárak magassága náluk előbbrevaló a nemzeti jogfejlődésnél.

Meg kell továbbá jegyeznünk, hogy az osztrák intézmények behozatala és fentartása egyáltalában nem járt káros hatással, sem a gazdasági fejlődésre, sem pedig az ország nemzeti jellegére. Azt hisszük, nem akad ember, aki azt állítaná, hogy Erdélyben az osztrák polgári törvénykönyv hátrányosan befolyásolta a nemzetiségi viszonyokat. A telekkönyvi rendszerre pedig el kell ismerni, hogy alapelveiben teljesen bevált, maga a nagybirtokos osztály is ragaszkodik hozzá és meg van vele elégedve. Az alsóbb osztályok pedig annyira hozzá szoktak, hogy a legnagyobb felfordulás állana be, ha a telekkönyveket

eltörlnék és az 1848 előtti ingatlan jogi intézményeket állítanák helyre. Ez valamivel komolyabb és veszélyesebb mozgalmat idézne elő, mint aminőt az ági öröklés megszüntetése okozna. Ha most a törvényhozás elejtené az ági öröklésnek még fennálló maradványait és az osztrák polgári törvénykönyv örökjogi intézkedéseit fogadná el, azt hisszük, hogy a parasztság óriási zöme tudomást sem venne erről a változásról. Könnyen érthető, miért nyomul az a felfogás újból előtérbe, hogy ne vegyünk át osztrák intézményeket, mert ez veszélyes a magyar állam nemzeti önállóságára. Küszöbön van az általános választójog, mely Ausztriában már meg. van és hozzánk is onnan fog átjönni. Ezért van ismét szükség arra, hogy az osztrák intézmények átvétele ellen tiltakozzunk.

VI.

Általánosan elfogadott nézet Magyarországon, hogy hazánk jogfejlődge elűt minden más európai államétól és egyedül Angliával helyezhető párhuzamba, melynek ezeréves alkotmánya és jogrendszere ép oly organikus fejlődés eredménye, mint Magyarorszáé.

Ha ez a hasonlat azt akarja mondani, hogy az angol és magyar alkotmány és jogrendszer egyes intézményei hasonlítanak egymáshoz és bizonyos körülmények között egyformán fejlődtek, akkor az állításnak van jogosultsága. De ily mértékű hasonlatosság Magyarország és Európa bármely államának jogfejlődése között kimutatható. Azt a párhuzamot is értenők, hogy Anglia fejlődése néhány évszázaddal megelőzi Magyarorszáét. A hasonlatnak akkor is lenne értelme, ha az 1800 évi Angliát akarnók párhuzamba helyezni a mai Magyarországgal. Mindkettőben a politikai és gazdasági hatalmat egy szűkkörű osztály tartja kezében, a néptömegek ki vannak zárva a polgári jogok gyakorlatából, mindkettőben feltalálható a választókertületek igazságtalan beosztása, a választási korrupció, a képviselői állásnak üzleti célokra való kihasználása, a klérus és a birtokarisztokrácia szövetsége stb.* De egyben lényegesen különbözik az *Old merry England* a mai Magyarországtól, mert az ipari és kereskedelmi nagyburzsoázia ott már osztozott a politikai uralomban a XVIII. század folyamán. A magyar politikai és alkotmányi szervezet még most is teljes alélt-ságra kényszeríti a polgárságot, melynek gazdasági súlya már nagyobb, mint abban az időben az angol polgárságé volt. Ha azt akarja a hasonlat mondani, hogy az angol birtokarisztokrácia époly makacs-sággal ragaszkodott uralmának minden foszlányához, mint a magyar,

* M. Ostrogorski: id. m. I. kt. 3.-46. pp.

es az ősi alkotmány fentartásának ürügye alatt igyekezett minden más osztályt kizárni az államhatalomból: akkor teljesen igaza van. Ha azt akarja ez a hasonlat kiemelni, hogy mindkét államban a birtokarisztor krácia állandóan harcban volt a királysággal, mikor az a polgárságra támaszkodott vagy nálunk a jobbágsághoz fordult, de feladták a küzdelmet és az alkotmányos szabadságok rovására kiterjesztették a királyi preogativákat, mihelyt gazdasági és politikai jogaikat a királyság a többi osztályok rovására biztosította: akkor ez a hasonlat is teljeseri jogosult. Blackstone és a magyar rendiség jogászai egyformán kiemelik a királyi hatalom előjogait ugyanakkor, mikor az ősi alkotmány dicséretét zengedezik.*

Az angol alkotmány épannyira hasonlít a magyarhoz mint az angol választói jog a mi választási rendszerünkhöz, mint az angol munkásügyi törvényhozás a magyar szociálpolitikához, az angol gyülekezési és egyesülési szabadság a magyar rendőri szabályokhoz és az angol parlament súlya és színvonala a magyar képviselőházéhoz. A hasonlóságnak ez a folytonos felhánytorgatása, egy komikjis, tévedésen alapszik. Konzervatív politikusaink és jogászaink azért oly szerelmesek Angliába, mert azt hiszik, hogy Anglia még ma is a konzervativizmus hazája. Ők a demokratikus fejlődés híveinek folyton idegenimádatot hánynak szemükre és meg nem szűnnek sohasem Angliát magasztalni és arra bízgatni a közvéleményt, hogy Anglia példáját utánozza.

Ez a párhuzam a XIII. század elejéig még valahogy kimutatható, mert mindkét országban a nagy hűbér urak és oligarchák elkeseredett harcokat vívnak a királyság ellen és a XIII. század elején győzedelmeskednek is. A diadal eredménye Angliában a *Magna Charta*, Magyarországon pedig az aranybulla, melyek a nagy hűbérurak kiváltságait a királyi hatalommal szemben megerősítik.** Innen kezdve azután a párhuzam megszűnik és legfeljebb egyes intézményekre mutatható ki.

Csak merész önámítással lehet Angliát velünk párhuzamba állítani, ahol a jobbágság és a kiváltságos osztályok adómentessége évszázadok óta megszűnt, ahol a parlament döntő hatalmú a királlyal szemben, ahol az önkormányzat*** tényleg független volt a központi

* Dicey: *The Law of the Constitution*. 8-10. pp.

** Frederick Pollock: *Essays in jurisprudence and ethics*. Vili. *The history of English Law as a branch of politics*. 199. p.

*** Erek István: *A magyar helyhatósági önkormányzat* c. művében II. kt. 337-370 pp. kimutatja a magyar és angol önkormányzat közötti párhuzam alaptalanságát.

hatalomtól, ahol a személyes szabadság rendi különbség nélkül részesült védelemben, ahol a városi polgárság már évszázadok óta fontos tényezője az állami életnek, ahol a parlamentáris kormányforma már több mint két évszázad óta van kifejlődve, ahol az utolsó száz évben a választójog és az Önkormányzat demokratikus értelemben alakult át és a parlament valódi népképviselletté fejlődött stb. stb. Ha mindenképpen párhuzamot akarunk vonni, úgy hasonlítsuk össze hazánkat Lengyelországgal, melynek alkotmányi fejlődése teljesen azonos vonásokat tüntet fel. Az oligarchia túlhatalma, a királyság választottá tétele, a nemesség egyenlőségének folytonos hangsúlyozása dacára a birtokarisztokrácia túlhatalma, a nemesség adómentessége, a jobbágyság költözködési jogának megszüntetése és teljes szolgásba szorítása, a városi polgárság befolyástalansága, a birtokszervezet lekötöttsége, mindkét ország alkotmányában föltalálható.* A magyar alkotmány is oda juttatta az országot, ahová a lengyel szabadság Lengyelországot: idegen uralom alá. Magyarországnak az volt a szerencséje, hogy területileg egységesen került egy idegen állam hatalma alá és így függetlenségének helyreállítása nem ütközött oly elháríthatatlan akadályokba, mint a három részre osztott Lengyelországé. A jelenkori államok közül pedig velünk leginkább Románia helyezhető párhuzamba, melynek birtokmegosztása teljesen a miénkhez hasonló, politikai és jogrendszere pedig a törvény előtti jogegyenlőség látszólagos uralma alatt szintén csupán a nagybirtokosok érdekeit szolgálja.**

Szeretnek hivatkozni az angolok konzervativizmusára, akik nem recipiálnak jogszabályokat, hanem féltő szeretettel ragaszkodnak legelavultabb intézményeikhez is s inkább eltűrik azok fogyatékoságait. Ez a tény csak azokat tévesztheti meg, akik a külsőségeknek tulajdonítanak jelentőséget és nem hatolnak az intézmények mélyére, akik csak azt látják, hogy a Speaker még mindig parókában elnököl az alsóház döntő ülésén s nem veszik észre, hogy a képviselőket már nem a landlordok és bankárok egy szűk csoportja, de 9 millió választó, kiknek 80%-a munkás, küldi a parlamentbe. A *Selfgovernment* külsőségei, tisztviselőinek elnevezése még ma is ugyanazok mint ötszáz évvel azelőtt, de a grófsági és városi tanácsok jelentékeny részében a municipálszocializmus hívei vannak többségben. A lordok házának vétőjogát rövid időn belül eltörlik, de azok, akik nem figyelnek meg

* Siegfried Hüppe: *A lengyel alkotmány története*. Ford. Szatmáry György, 82., 91., 280., 446. stb. pp.

** Dimitrie Jonescu: *Die Agrarverfassung Rumäniens, ihre Geschichte und ihre Reform*. 1909. 45-90. pp

mást, mint azt, hogy a lordkancellár gyapjúszákon ülve elnököl a felsőház ülésein, azt fogják mondani, hogy nem változott meg semmi. Angliában a régi ceremóniák és szokások fentartása mellett gyilkos és vérengző forradalmak után a politikai és gazdasági szervezet óriási átalakuláson ment keresztül, úgy, hogy alig van intézmény, mely a középkorból maradt volna fenn, sőt mint Dicey mondja, nincs az angol törvénytárnak (*Statute-book*) oly íjésze, mely 1804-1904 között nemcsak alakilag, hanem lényegében meg ne változott volna s azt állítja, hogy a törvények változtatása Angliában sokkal könnyebben történik, mint akár Franciaországban vagy az Északamerikai Unióban. Ez a látszólagos konzervativizmus is hasznossági okokra vezethető vissza. Mihelyt az ipari és kereskedelmi polgárság elnyerte a túlhatalmat, megdöntvén a régi intézményeket, fentartotta annak külsőségeit, mert amint az ő küzdelmei folyamán legnagyobb akadálnak bizonyult a tradíció, a szokások ereje; miután hatalomra jutott, belátta, hogy ennek megvédése végett igen célszerű lesz ugyanezeket a külsőségeket más feltörekvő osztályokkal szemben fentartani. A főnemesség társadalmi szokásainak, életmódbeli külsőségeinek elsajátítása, utánzása angol műnyelven; *snobizmus*, ezért oly általános a gazdagabb polgárság körében. Az angol burzsoázia a munkásság és szocializmus ellen most ugyanazokkal a jelszavakkal dolgozik, mint amelyekkel vele szemben a birtokaristokrácia védekezett. Úgy, hogy ma Anglia a *householderek** (lakásbérlők) demokráciája a *snobizmus* által mérsékelve.**

Az ily természetű konzervativizmussal mi is könnyen megbarátkoznánk. Ha behozzák az általános egyenlő és titkos választójogot, úgy készséggel beleegyeznék abba, hogy a képviselőházat ismét alsótáblának, a miniszterelnököt nádorispánnak, az igazságügy minisztert országbírónak nevezzék. Semmi kifogásunk az ellen, hogy az adót kamarahaszonnak, vagy hadiadónak, az adókimutatást rovásnak, a pénzügyigazgatót főrovónak nevezzék, ha az adó viszonylag erősebben sújtja a nagyobb vagyont. Ha a virilizmust megszüntetik és a vármegyében szintén behozzák az általános választójogot, nem bánjuk, hogy a törvényhatósági közgyűlés úriszék nevezetét viseljen és ha kimondják, hogy előzetes bírói határozat nélkül senkit letartóztatni nem lehet, hozzájárulunk, hogy ilyenkor az aranybulla kilencedik pontjára (*primae nonus*) történeljék hivatkozás. Ha az egyházi

* Angliában az 1867. és 1884-iki törvények folytán az önálló lakás az általánoshoz közel álló szavazati jog alapja.

** Dicey: *Leçons*. 54. p.

vagyont szekuralizálják, a papok felőlünk felvehetik a ősmagyar táltos nevet, ha pedig a hitbizományokat a parasztság között parcellázzák, beleegyezőnk, hogy ez a szent korona főtulajdonjoga alapján történjék. Hogy az angol írók nagy része azt hiszi, vagy tudatosan hirdeti, hogy Anglia alkotmánya még most is olyan, amint 700 évvel ezelőtt, értekezésünk második részében elmondottakban magyarázatra talál. Aki Timon Ákos és Gróf Andrassy Gyula könyveit német, illetőleg angol fordításban elolvassa, nem ismerve a viszonyokat, szintén e fogja hinni hogy Magyarország alkotmánya mindig demokratikus volt, hogy itt a parlamentáris kormányforma, a miniszteri felelősség már III. Endre idejében létezett és hogy itt soha senkit nem vezetett osztályérdek, hanem csak a nemzetegész önzetlen szolgálata.

Ugyanily félreértésen alapul az a tanítás is, mely az ingatlanokra vonatkozó angol vagyoni és öröklési jogot mintaképül állítja elénk és az angol nemzet lelkületéből folyó természetes fejleményül tünteti fel. Hogy az angol ingatlan jog szerepét megérthessük, elsősorban a birtokmegjószlásra kell figyelmet fordítanunk. Anglia a nagybirtok hazája; földjének 60.6 %-a hitbizományokra és 1000 acren felőli földbirtokokra esik és csak 12.35 % jut a 100 acren aluli birtokokra. Anglia és Wales lakosságának már csajk 8.8%-a él meg a mezőgazdaságból és 91% tartozik más foglalkozási ágak körébe. Az Egyesült Királyságok lakosságának is csak 13%-a sorozható be a mezőgazdaságba. A városi lakosság számának és a városok terjedelmének növekedése folytán egyre csökken a művelés alatt álló terület.* Már ezen adatokból is nyilvánvaló, hogy az ingatlanokra vonatkozó jogszabályok a hatalmas angol nemzet csak egy csekély részének jogát jelentik.

Az angol ingatlan öröklési jognak alapelve a fiágiság és az elsőszülöttségi öröklés. Mindkét alapelv külföldi eredetű és a hűbéri korszakban jut kifejlésre. A politikai jogosítványok és különösen a bíraskodás a földbirtokhoz, illetőleg annak nagyobb mértékéhez fűződtek és az egész család érdeke volt, hogy a vagyon egy kézen maradjon. Ezt a körülményt már Adam Smith is hangoztatta.** Indiában a gyermekek egyenlően örökösödnek az ingatlanokban; ahol azonban politikai

* *British Yearbook for Agriculture*. 1908-99. 365. és köv. pp. *Agricultural Statistics* 1909. Vol. XLIV. part. I. 5. és köv. pp. *The Economist*. 1911. febr. 18. Supplement 8. p. *Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich*. 1910. *Internationale Übersichten*. 14. Gárdonyi Albert: *Nagybritannia mezőgazdasági viszonyai*. Különlenyomat. 1909. 5-10. 11. Georg Gothein: *Agrarpolitiches Handbuch*, 28-38. pp.: *Agrarkrisis und Agrarverhältnisse in England*.

** Loria id. m. 70. p.

hatalom vagy köztisztviselés van a birtokhoz csatolva, ott az elsőszülött fiú örököl.* Gazdaságilag is előnyös ez a rendszer, mert a jobbágyok korában egyedül a nagybani gazdálkodás volt jövedelmező. A kapitalizmus kifejlődésével mindenütt^ utat tör a végrendelkezési szabadság. Angliába is befészkelődik s az elv oly általános elismerésre talált, hogy most a végrendelkezési szabadságot valósággal természetjognak tekintik,** amely legközvetlenebbül fakad az angol nép lelkéből. Ez a tény is mutatja, mily alaposak az angol-magyar párhuzamok, mert hiszen régi jogunk a hitbizományokon kívül annyira nem ismerte az elsőszülöttségre alapított öröklési rendszert, hogy a családi házat, melyhez a kegyelet és tradíció összes szálai fűződtek, a legkisebb fiúnak juttatta*** és az ősi vagyonban kizárta a végrendelkezési szabadságot.

Az angol nagybirtokos arisztokrácia az elmúlt századokban földjeiből kisajátította és a városokba üzte a szabad parasztságot, a földeken megmaradt bérlők pedig teljesen védtelenül álltak vele szemben. Az ingatlan jog komplikáltsága kitűnő eszközül kínálkozott arra, hogy a politikai hatalom birtokában a jogban járatlan parasztsággal tetszése szerint bánjon vele. Ez a jogrendszer nagy részben hozzájárult Anglia mezőgazdaságának hanyatlásához. Az alsóbb néposztályok feladták a reménytelen harcot és a városokba mentek ipari munkát keresni. Mihelyt azonban a törvényhozásba beleszólást nyerhettek, megindult az ingatlan jog reformjára irányuló mozgalom s az 1832 évi *Reform Act* itt is fordulópontot jelent. Bentham politikai és irodalmi követői felismerték, hogy a birtokarisztokrácia befolyásának megtörésére legalkalmasabb egy életerős *yeoman* osztály megteremtése s ezért napirendre tűzték az ingatlan jog reformját. A kérdés először Írlandban nyomult előtérbe, mert az ottani fejletlen ipar a tömegeknek nem nyújtván megélhetést, a földéhség sokkal nagyobb volt, mint Angliában. De mielőtt Angliában az ipari fejlődés a telítettségi fokot elérte és a visszatérő krízisek és egész korszakokra kiterjedő depressziók folytán nagy munkanélküliség állott be, az agrárkérdés szintén napirendre került és a földbirtokjog reformja el nem volt kerülhető. A liberális párt kénytelen volt politikai szövetségeseinek* a kisbérlőknek tett ígéreteit beváltani, mert ezek az 1867 és 1884 évi parlamenti *Reform Act*-ok folytán egyre nagyobb befolyáshoz jutottak.

Az utolsó hatvan évben Angliának földbirtok joga szinte forra-

* Maine: *Ancient Law*. 233. p.

** Dicey: *Leçons*. 54. p.

*** Werbőczy: *Hármaskönyv*. I. r. 40-41. p.

dalmi változáson.* ment keresztül, a bérlő joga egyre jobban háttérbe szorítja a földesúr jogát s a helyi hatóságok kisajátítási joga nagy jelentőségre jutott. Ha lord Eldon ma a földre kerülne, nem ismerne rá egy ingatlan jogintézményre sem, mondja Dicey,** aki pedig szintén megállapítja az angol jog viszonylagos mozdulatlanságát. Angliában Henry George tanainak már nagy táborra van, hívei közül sokan döntő szerepet játszanak a városi tanácsokban, melyek a nekik biztosított jogkört a városi ingatlanok rendszeres kisajátításra használják fel. Az ingatlanokra rótt örökségi adó is egyre emelkedik. Azok, akik az angol jogért rajonganak, mert látatlanban azt hiszik róla, hogy konzervatív, megrémülnének, ha Magyarországon ugyanazon szabályokat akarnák a földbirtokjog terén életbe léptetni, minők Angliában már el vannak fogadva.

Az angol földbirtokos osztály minden erejével védekezik az új irányzat ellen, mert a mai jogrendszer komplikáltsága neki nagy előnyöket nyújt. Angliában a régi jog alapján az ingatlanszerzés bonyolult és költséges művelet, telekkönyv hiányában t. i. kutatni kell, hogy az eladó tényleg tulajdonos-e, nincs-e a földre valaki másnak joga, nem terheli-e adósság stb., úgy hogy csak vagyonosabb emberek vásárolhattak földet, ami rendkívül előmozdította a földbirtok koncentrációját.*** Ezért jelenthette 1829-ben a régi választójog uralma alatt kiküldött bizottság, hogy az angol ingatlanjog céljának kitűnően megfelel. A fiági elsőszülöttségi örökléshez nem az angol nemzet, hanem csak a birtokarisztokrácia ragaszkodik, mely attól fél, hogy ha az első szülöttségi elv a *common law* körében megszűnik, úgy nemsokára a hitbizományok is meg fognak dőlni. Hogy a fiági és elsőszülöttségi elv mennyire nem felel meg a közérzületnek és annak magasztalása mily képmutatás, igazolja az az általános tapasztalat, hogy a vagyonos családok végrendelkezéseiben a gyermekek egyenlő örökösödése a szabály s nem tesznek különbséget fiú és lány, elsőszülött és későbbi gyermekek között.ft Nem áll fenn az elsőszülöttségi elv az Egyesült Államokban, valamint azon gyarmatokban sem, melyek angol joggal élnek.

* Az újabb törvények közül felemlítjük *Vendors and Purchasers Act* 1874, *Land Transfer Acts* 1875–97, *Agricultural Holdings Act* 1883, *Allotments Acts* 1887-1907, *Copyhold Act* 1897, *Small Holdings Acts* 1892 1907 és még nagyszámú törvény, ami arra mutat, hogy az angol parlament nagyon élénk kodifikatorius tevékenységet fejt ki.

** Dicey: *Leçons*. 497 p.

*** Karl Max: *Das Kapital* V. kiadás I. kt. 682-699. pp.

† Pollock-Schuster id. m. 222. p.

†† Pollock-Schuster id. m. 234 p.

Ugyanily tévedés áldozatai az angol-magyar párhuzam hívei a telekkönyv tekintetében is. Mi szükségünk volt arra, hogy átvegyük az osztrák telekkönyvi rendszert, mikor Anglia is el tud telekkönyv nélkül lenni ! Ezzel szemben elég arra utalni, hogy Angliában már hat évtized óta van napirenden a telekkönyvi intézménynek valamelyes formában való behozatala. Ellene vannak a nagybirtokosok, kiknek érdeke, mint fentebb kifejtettük, az, hogy az ingatlan tulajdonszerzése mennél jobban meg legyen nehezítve, de igen szívósan ellenzik az angol ügyvédek (*soliciter*) is, kiknek egyik legfőbb jövedelme, hogy az ingatlanok átruházásánál mint *conveyancer*-ek működnek közre s a nyilvankönyvek által nyújtott jogbiztonság és egyszerűsítés által jövedelmük megcsorbulna. Az angol mezőgazdaság hanyatlásának egyik oka az is volt, hogy nem tudott kifejlődni a jelzáloghitel, mely a kontinentális államokban oly virágzásra jutott és a bérlők-uzsorások kezére jutottak. Pénzügyi körökben is állandó a panasz a birtokviszonyok rendezetlensége miatt.* Már több ízben tettek kísérletet a telekkönyvi intézmény létesítésére, azonban az 1862 és 1874. évi törvények nem vezettek eredményre, mert nem rendelték el az ingatlanok és ügyletek kötelező bejegyzését s a jogban teljesen járatlan közönséget a *solliator*-ok az intézmény igénybevételéről lebeszélétek. Végre hosszabb küzdelem után egy 1897 évi törvény (*Land Transfer Act*) kimondta a kötelező telekkönyvezést a londoni grófságra. Ez a telekkönyv az ausztráliai Torrens-féle nyilvankönyvek mintájára lett felállítva, de azért lényegében azonos a mi telekkönyvi "rendszerünkkel s az angol jogban forradalmi változást jelent. 1908. október 30-án egy királyi bizottság küldetett ki, hogy tanulmányozza az 1897 évi törvény hatásait és annak módosítására, illetőleg továbbfejlesztésére tegyen javaslatokat. A bizottság jelentését 1911 február 11-én bocsátotta nyilvánosság elé.** Ebből kitűnik, hogy 1899–1909 között összesen 319.299 bejegyzés történt és pedig 125.096 első bejegyzés (*first registration*) és 194.203 újabb ügylet (*dealings*). A bizottság panaszkodik, hogy a *conveyancer*-ek még mindig ellen-ségesen viselkednek az intézmény iránt. A haladás azonban szembe-ötlő, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1862 és 1875 évi *Act*-ok alapján Angliában és Walesben csak 8592 bejegyzés történt. A bizottság kimutatja az intézmény ellen emelt panaszok alaptalanságát és javasolja, hogy a kötelező telekkönyvi lajstromok vezetése az egész országra kiterjesztessék.

*Jaffé: *Das englische Bankeswen*. 214 18. pp.

** Közzétéve a *Law Times* febr. 18-iki számában 378381. és 393-403.

Így fest Angliának „konzervatív” ingatlanjoga. Hogy a külsőségek mennyire megtévesztik a legalaposabb jogászokat is, elég arra utalni, hogy Franciaországnak ingatlan joga sokkalta konzervatívabb, száz év óta mozdulatlan és oly forradalmi átalakulásokról, mint Angliában szó sincs, sőt német mintára még reakcionárius irányban is történtek kísérletek a földbirtokjog megváltoztatására. Konzervatív jogászok és államférfiak gyakran szoktak oly külföldi intézményeket ajánlani, melyektől magok az illető nemzetek szeretnének legjobban szabadulni. Az angolok az ő ingatlan jogukkal úgy vannak, mint mi 1848 előtt, amikor legkiválóbb férfaink a haladás legfőbb akadályául az elavult földbirtokjogot tekintették.

VII.

A német jogtörténeti iskola a jogtudományok terén kísérője volt a francia forradalom után Európaszerte beállott politikai és gazdasági reakciónak és elveinek hatása alatt még mindig erősen tartja magát nálunk a felfogás, mely a jog legtökéletesebb formáját és a jogfejlődés legideálisabb módját a szokásjogban látja. Ez a nemzeti géninsz jogalkotó tevékenységének igazi terrénuma míg a jogintézmények rendszeres szabályozásánál elkerülhetetlen az idegen jogszabályok átvétele. A szokásjog ama szabályok foglalatja, melyeket valamely közösség tagjai közmegegyezően alapuló cselekvények folytonos gyakorlása által alkotnak. Elméletileg ez volna a jogalkotás legtökéletesebb módja, mert a nép csakis oly jogot alkot, mely „lelkéből lelkedik” t. i. szükségleteinek és érzelmeinek megfelel. Ez azonban csak kisebb társadalmakban lehetséges, mert a mint már kifejtettük, a társadalom növekedésével kifejlődik az osztályuralom s egy osztály tartja kezében a jogalkotást és bíráskodást. Csak szemfényvesztéssel vagy súlyos tévedéssel lehet a szokásjogot a néplelék kifolyásának feltüntetni oly társadalmakban ahol a nép a lörvényhozásból és bíráskodásból teljesen ki van zárva, ahol sohasem jut abba a helyzetbe, hogy cselekvényeivel jogot alkosson, mert azt mindig rajta és ellene alkalmazzák. Ha a nép körében évszázadok folyamán ki is fejlődött valamely szokás, alárendelt jelentőségű volt s érvénye megszűnt, mihelyt a kiváltságosok érkeivel ellentétbe jutott és azok azt elismerni nem akarták. Sőt ellenkezőleg, mint Maine azt kimutatta, mindig az elnyomott osztályok követelték, hogy jogaik minél szabatosabban és lehetőleg írásba foglaltassanak, mert ebben védelmet láttak az oligarchák és kiváltságosok hamisításai ellen.*

Az uralkodó osztály jogait védő szabályok minden társadalomban rendkívül merevek, komplikáltak, azonkívül a jogban nagy jártasságot

* Maine: *Ancient Law*. 18. p.

tételeznek fel. Ezek a tulajdonságok, melyeknek célja, hogy az alsóbb osztályok a jogszabályokban ne igazodhassanak el és jogaikhoz minél nehezebben juthassanak, később a kiváltságosoknak is kezdtek kellemtelennek lenni. Könnyítésre volt tehát szükség s e téren a bírói szokásjognak jutott fontos szerep. Igen tanulságos példát mutat erre nézve a római és angol jog fejlődése.* A régi jog (a *jus civile* és a *common law*) szigorú szabványait ostromolták a társadalmi és gazdasági befolyáshoz jutott rétegek és enyhítést követeltek. Ugyanerre volt szüksége a kiváltságosoknak is, de viszont érdekük kívánta a régi jog változhatlanságát és jóságát hirdető fikció fentartását. E sokféle érdek kielégítésére fejlődik ki Rómában a pretori jogszolgáltatás, Angliában pedig a *Court of Chancery* bíraskodása, mely a *jus civile* és a *common law* rendíthetlen szentségének hangoztatása mellett a régi jog merevségét méltányossági alapon igyekezett orvosolni. Könnyebb lett volna mindkét esetben kifejezetten új, jobb jogszabályokat alkotni, de a követett eljárás mégis célszerűbb volt, mert nem kellett bevallani, hogy a régi jog rossz és idejét multa.

Magyarország és Anglia között a szokásjogra vonatkozólag párhuzam egyáltalán nem vonható. Áll ez mindenekelőtt a közjogra. Angliában az alkotmány tényleg szokás és gyakorlat útján fejlődött ki – rendszeres törvény alig van – s csak az utóbbi idők alkotmányreformjai lettek, mert ezek az alsó osztályok nyomása folytán jöttek létre, törvénybe foglalva. Ellenben a magyar közjogban nincs szeri-szamba az alkotmányjogi-törvényeknek s különösen az utolsó négy száz évben a Habsburgok uralma alatt számuk légió. A koronázás szertartásain kívül alig van fontos alkotmányjogi kérdés, mely nálunk szokásjogilag lenne szabályozva. Sőt a magyar alkotmány fejlődébe az angollal szemben megfordított képet mutat. Nem az alkotmány fejlesztés történt szokásjogi úton, hanem annak be nem tartása. Épen az a tény, hogy a garanciális törvényeket majdnem minden országgyűlés alkalmával megismételték, mutatja, hogy azokat a király be nem tartatta.

Ép ily alaptalan a párhuzam a magánjog terén is. Magyarországon nem találjuk meg a szigorú jog és méltányossági joggyakorlat közötti azt a különbséget, mint Angliában. Nálunk, a polgárság és az alsó

* Az angol szokásjogra vonatkozólag: Pollock: *Essays* IX. 237-260 pp. John Austin-Campbell: *Lectures on Jurisprudence*. III. kiadás, II. kt 520-556. pp. Sheldon Amos: *The science of law*. 47-77. p. u. a. *A systematic view of the science of jurisprudence*. 475-488. pp. Dr. Kiss Géza: *A jogalkalmazás módszeréről*. 135-148. pp. és Wittmann Ernő: *Tanulmányok az angol magánjog köréből*. 5-30. pp.

néposztályok a legújabb időkig nem tudtak felfelé nyomást gyakorolni, s így nem volt szükséges az ő kedvökért méltányossági jogot fejleszteni. Sőt a jogszokás, úgy mint Werbőczy Hármaskönyve alapján kialakult, nem méltányossági enyhítő, hanem szigorító volt. A habsburg házi királyok állandó harcban állottak a nemességgel s a jobbágyságot akarták velők szemben megvédeni. Ezért gyakran erőszakoltak keresztül törvényeket, melyek jobbágyság helyzetén javítottak. A Hármaskönyv szerint a törvény ellenében kifejlődött szokás annak hatályát lerontja s így ellenkező gyakorlatot követve a vármegyék a jobbággyvédő törvényeket egyszerűen hatályon kívül helyezték. Ezért ismétlődnek meg oly gyakran törvénytárunkban a jobbággyvédő törvények és nem a rendiség túlláradó humanizmusa következtében.*

Amit nálunk szokásjog alatt értenek, túlnyomó részében írásba van foglalva és törvénykönyv jellegével bír; pl. Werbőczy Hármaskönyve, a kir. Curia 1769 évi 3ontvénygyűjteménye az ú. n. *Plagum Tubulare*, az *Országbírói Értekezlet Szabályai* stb. Angliában is a bírói szokásjog (*Judge made Jaw*) eredményei gyűjteménybe, foglalva adatnak ki s így a szokásjog írott joggá alakult át. A jogfejlődés szempontjából nem tesz különbséget, vajon ezen gyűjteményeken rajta van-e a királyi pecsét. Tény az, hogy a bíróságok és az utókor azokat úgy alkalmazták, mint a szentesített törvényeket. Ezzel szemben azt szokták mondani, hogy ezek a jogkönyvek az élő jogot, a nemzet körében kifejlődött jogszokásokat foglalták írásba, s ezért különbek a törvényeknél. Nem akarok most azzal foglalkozni, hogy mennyi jogszabályt vettek át a jogkönyvek szerzői a külföldi jogokból, jogi művekből, hány azóta feledésbe ment írott jogszabályt másoltak le újonnan. Maine kimutatta, hogy a régi szokásjog alkotói római és kánonjogi tankönyvekből merítették bölcsességüket.** Werbőczy ellen hasonló vád merült föl, a *Quadripartitum* szerzői pedig azt hányták szemére, hogy saját nézeteit csempészte be a Hármaskönyvbe. ** De ha még el is fogadjuk, hogy a szokásjog akár a kiváltságosok, akár a nép körében kifejllett jogelveket rögzíti meg, nem ugyanazt a szerepet töltik be a törvények is? Hiszen a törvények alkotása sem történik

* Az angol és magyar bírói szokásjog között az előbbinek előnyére az a különbség is van, hogy angol bírák hosszú ügyvédi gyakorlat után jutnak állásukba s ismerik a gyakorlati életet, azonkívül már több évszázad óta a polgárság köréből is kerülnek ki s így az ipar és kereskedelem iránt érzékük van. A magyar bíróságok épen ellentétes alapon vannak szervezve. A bírói kar bürokratikus kaszt, melynek tagjai, kevés kivételtől eltekintve, csak a történelmi osztállyal állanak érzelmi közösségben.

** Maine: *Ancient Law*. 33. p.

*** Fank id. a. I. kt. 68. a.

a levegőben, azokat mindig valamely szükséglet vagy nyomás hozza létre, s mindig valamely gyakorlati célt kívánnak elérni. Nem tökéletesen ad-e kifejezést a magyar osztályparlament a földesúri osztály szellemének és szükségleteinek, nem képviseli-e tökéletesen az angol és német konzervatív párt a nagybirtok, a centrum és a magyar néppárt a klérus, az angol és német szabadelvű pártok az ipari polgárság, az angol *Labour Party* és a különböző szociáldemokrata pártok a munkásság érdekeit, szükségleteit, lelkületét? Sőt az osztályérdek a törvényekben még kifejezettebben nyilvánul, mert a bíróságok a jogi írók és előző jogesetek befolyása alatt állanak, míg a parlamentnél ez teljesen hiányzik. Azt is szokták mondani, hogy a törvényeket a minisztériumi burokok csinálják, melyeknek hivatalnokai az étellel semmi kapcsolatban nem állanak, míg a bírói szokásjog az élet bővizű forrásából merít. Mi nem tudunk a hivatalnok-törvénykészítők és a hivatalnokbírák tevékenysége között oly nagy különbséget tenni. Aki az előbbi állítást komolyan veszi, annak ajánljuk figyelmébe az utolsó tíz évben a különböző minisztériumok törvényelőkészítő osztályainak működését, melyekből még véletlenül sem került elő oly tervezet, vagy javaslat, mely az agrárius osztályuralom érdekeivel ellenkezett volna. Azokban a minisztériumi burokokban igen jó barométerek vannak, melyek csodálatos pontossággal veszik észre az osztályközi erőviszonyokban beállott légnyomásváltozásokat.

A német polgári törvénykönyvre szokták nálunk sokan, így Grosschmied is mondani, hogy mesterséges fejlemény s nem a német nép lelkéből fakadt. Bizonyos, hogy a rendszer teljessége, a geometriai arányosság szempontjából felvettek bele oly határozmányokat is, melyeknek semmi gyakorlati jelentőségük nincs, de a kódex főbb alapelveiben teljesen megfelel a német uralkodó társadalom érdekeinek és szükségleteinek és akinek erre nézve kétségei vannak, az olvassa el Anton Mengernek nagyhirű könyvét,* mely a bizonyítékok egész tárházát tartalmazza.

A szokásjog ma már egyedül a bírói gyakorlat útján nyer kifejezést. Eltekintve attól, hogy a hivatalnok-bíró rendszerint távol áll a gyakorlati élettől és az ítékezésbe öntudatlanul beviszi nevelésének, osztályának^ előítéleteit és megszokásait, a kérdés azon fordul meg, hogy a bíró a tudomány és irodalom színvonalán áll-e vagy nem. Ha nem, úgy ez a legveszesebb következményekre, tudatlan és kapkodó ítékezésre vezethet, mert a józan ész tudás nélkül nagyon ritkán találja el a helyes utat. Deák Ferencet tekintik úgy,

* *Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen.*

mint a józan magyar esz, a *common sense* megtestesülését és aki elolvassa az 1843-iki javaslatok létrejöttének történetét, az tudja, hogy Deák felolvastatta magának minden kérdésnél a külföldi törvényhozásokat, Mittermayer frankfurti tanár véleményét, a magyar joggyakorlatot, meghallgatta pro és kontra az érveket és azután tollba mondta az illető törvényszakaszt.* És pedig ez a fényes alkotás százszor inkább tekinthető a nemzeti géniusz megnyilvánulásának, mint a *Planum Tabulare* homályos eredetű döntvényei vagy a rendi országgyűlések törvényei. Ha pedig a bíró a tudomány színvonalán áll, úgy ismerni fogja az idegen törvényhozásokat, a külföldi joggyakorlatot, tudományos műveket és akkor képtelen lesz magát azok hatása alól kivonni, mert a kultúra bacillusa ellen nincs szérum. Gyakori tapasztalat, hogy megfelelő törvénybeli szabályozás hiányában nem a nép jogalkotó tevékenysége érvényesül, hanem többnyire valamely kiváló jogkönyv-tankönyv írónak vagy valamely ügyes kompilátornak tekintélye dominál.** A szokásjogban a nép jogalkotó pszichéje annyira érvényesül, mint az újabb magyar népdalban a nép zenei géniusza. Aminthogy a népdalok jó részét Budapesten gyártják dalköltők szövegestül, többnyire budapesti orfeumokban és zenés kávéházakban játsszák először és innen kerülnek a vidékre, de 30-40 év múlva már a magyar nemzeti zene elpusztíthatatlan kincses házához tartoznak, épily kapcsolatban vannak a bíróságok által megfogalmazott indokolások a magyar nép jogalkotó lelkületével.

A nép lelkületéből nem eredhet a bírói szokásjog, melyet csak a beavatottak és szakértők csekély rétege ismer. Ha a törvényhozás változtat meg valamely jogelvet, erről a közvélemény tudomást szerez, ha a bíróságoknál történik ilyesmi, csak a jogi szaklapok olvasói. A szokásjog nem nyújt oly biztonságot a jogkereső közönségnek, mint a törvények biztos szövege, hiszen a Hármaskönyv történetéből tudjuk, hogy II. Ulászló azért rendelte el a jogszabályok összegyűjtését, mert egységes törvény hiányában az országban nagy volt a jogbizonytalanság.

A kapitalizmus virágzásának és a szociális ellentétek kiélesedésének korában a tulajdonképeni magánjog szerepe egyre szűkebb körre szorul. A fejlődés minden országban az, hogy a munkabérvizony s annak összes járulékai áttérelődnék a magánjogból a közigazgatási jogba. Minthogy pedig ezek a törvények mindig a munkásság nyomása alatt jönnek létre, ezek jogaiknak és kötelességeiknek pontos meghatározását követelik s nem hajlandók azt a néplélekre, azaz az

* Fayer: *Büntetőjog*. I. kt. 53-54. pp.

** Sheldon Amos: *The science of law*. 69. p.

írántok ellenséges bíróságok és közigazgatási hatóságok szokásjogi gyakorlatára bízni. A kötelmi jogviszonyokat ma már túlnyomóan a kereskedelmi, váltó- stb. törvények szabályozzák. Maradna tehát a magánjog részére az ingatlan vagyoni és örökjog. De éppen az osztályellentétek kiélesedése folytán ezen a téren is igen élénk minden államban a törvényalkotás. Egyrészt a parasztság és a mezőgazdasági munkásság erőszakolnak ki magoknak engedményeket, másrészt a földbirtokos osztály nem látja érdekeit megvédve az eddigi jogszabályokkal s azonkívül mesterséges akadályt emelni a kisparasztság körében a szociáldemokrácia ellen. E téren különösen a német államok járnak elől s a magyar agráriusok átvesszik tőlük a megváltó igéket.

Az a felfogás, mely a jogot a néplelékből származtatja s a szokásjogot az írott jog fölébe helyezi, új erőre kap az osztályellentétek kiélesedésével. Angliában Blackstone korában a bírászkodás terén a gentry uralkodott s éppen ő – a konzervatív jogász – a szokásjog egyedül üdvözítő voltát hirdette.* Az ipari és kereskedelmi polgárság az 1832. évi *Reform Act* folytán, Bentham halála évében döntő befolyáshoz jutott. Bentham a szokásjoggal szemben a rendszeres kodifikációnak volt híve és tanai, melyeket ő nagy buzgalommal és hosszú időn át sikertelenül hirdetett,** minthogy megfeleltek a felszínre került rétegek érdekeinek, nagy jelentőségre jutottak s nagyszabású törvényhozási tevékenység vette kezdetét. Mihelyt azonban a proletariátus is befolyáshoz jutott, a burzsoázia jogászai is visszatértek a Blackstone álláspontjához, bírói s a bírói szokásjog lett ismét az ideál, mint oly működési terület, mely még teljesen megmaradt az uralkodó osztály birtokában. A legtöbb államban a parlament sokkal demokratikusabb érzületű, mint a bíróságok s a bírói függetlenség nem a kormánytól, hanem a nép érdekeitől való függetlenséget jelenti. Angliában az utóbbi években többször kellett törvényt hozni, mikor a bíróságok egy-egy munkásellenes ítélete felháborította a közvéleményt,*** épúgy mint régebben a *haute finance*, a City bankárok érdekében mindenféle nehézségeket gördítettek a részvénytársulati bankok működése elé. Északamerikában a legfelsőbb bíróság az alkotmány megsértésének ürügye alatt megszokta semmisíteni azokat a törvényeket, melyeket a szövetséges államok a munkásvédelem terén vagy a trösztök ellen hoztak. Magyarországon is a legfelsőbb bíróságok gyakorlata nagyon

* Blackstone: *Commentaries* I. kt. 67–73 pp.

** *Jeremy Bentham s Works*. I. kt. 227-239., 257-259., 277 263., 292–295. pp.

*** *Tafe-Vale* ítélet, s legújabban az *Osborne-Judgement* miatt.

kedvez a földbirtokos osztálynak s politikai bűncelekmények tekintetében gyakorlatuk reakciósabb, mint kormányhatóságoké.

Az osztályközi erőviszonyok megváltozása folytán Angliában a jogalkotás súlypontja egyre inkább a parlamentre terelődik át.

A magánjog, házassági jog, peres eljárás, kereskedelmi és váltójog terén egyre szaporodik a rendszres törvények száma:* a numkabérvizonyra és a munkásvedelemre vonatkozó kódex (*Factory and Workshop Act*) már hatalmasabb a német polgári törvénykönyvénél. Az alkotmányjog, közigazgatási szervezet, adórendszer, iskolaügy terén szinte forradalmi átalakítást végzett és végez a törvényhozás.

Mindazonáltal a változás nem minden téren halad egyformán gyorsan előre. Az a körülmény, hogy Angliában a szokásjogi rendszer ily soká fenmaradt, nem azt jelenti, mintha a mostani állapotok oly kitűnőek volnának, hanem valamely meggyökeresedett intézménnyel és rendszerrel való szakításnak technikai nehézségeit.** A létező megváltoztatása mindig nehézségekbe ütközik, kialakult érdekeket sért, amelyek utolsó pillanatig ellenállanak. Hozzájárul a tehetetlenség törvényének a társadalomgazdaságra is kiható ereje, melyet előnyösen használ ki az osztályérdek. A régi intézmények meg vannak, ellenben az új intézmények részleteire nézve nem mindig van egyetértés az azok megvalósítását követelő új rétegek között és míg ezek meggyezésre jutni nem tudnak, marad minden a régiben. Új nagy kódexek megalkotása különben is hosszú évek munkáját igényli.

Ebben a tekintetben magyarországi példákkal is szolgálhatunk, melyek a kérdést világossá teszik. Hogy a régi perrendtartás nagyon rossz és hogy úgy a jogbiztonságot, mint a hiteléletet károsan befolyásolta, eziránt megegyeztek a nézetek. A polgári peres eljárást nem tisztelte senki, kegyeleti vagy hazafiúi szempontok fentartását nem kívánták. Mégis a törvényalkotás technikai nehézségei folytán négy évtizedig elhúzódott az új perrendtartás megalkotása. És körülbelül egy évtized óta részben a parlamenti munka szünetelése, részben pedig az okozta a munka eltolódását, hogy a kereskedelmi bíraskodás szabályozása körül felmerült agrár-merkantil érdekelletét folytán a kormányok vonakodtak a kérdést dűlőre vinni. A polgári törvény-

* A rendszeres törvények közül megemlítjük a házassági jog terén: *Divorce Act* (1857), *Married Women's Property Acts* (1870-93), a magánjog és kereskedelmi jog határan *Sale of Goods Act* (1893), a kereskedelmi jogban a *Companies Acts* (1862-1900), a váltójogban *Bills of Exchange Act* (1882), a törvénykezési eljárásban *Common Law Procedure Acts* (1852-60) és a *Judicature Acts* (1873-189).

** Dicey: *Leçons*. 512. p.

könyv hiányát nálunk mindenki erősen érzi és a jelenlegi állapot megszűnését néhány különködő vagy konzervatív érzésű embert kivéve, a jogkereső közönség és a gyakorlati jogászok a legnagyobb örömmel üdvözlénék és a kódex még sem tud megszületni, mert ily óriási törvénykönyv megalkotása ezer nehézséggel jár, azonkívül bizonyos lényeges intézményekre nézve ellentétes érdekek harcolnak egymással, ezért minden marad a régiben. Sőt épen azok az osztályok, amelyeknek érdekében volna a régi intézmények lerombolása, maguk is belenyugodnak abba, hogy azok továbbra is fenmaradjanak, mert egy adott időpontban, mikor a politikai erőviszonyok reájuk nézve nem kedvezők, azok megváltoztatása nemcsak nem nyújtana előnyt részükre, hanem elvágna néhány évtizedre a végleges reform útját, így a legradikálisabb választójug hívei is inkább beleegyeznek abba, hogy a jelenlegi állapot megmaradjon, minthogy egy cenzusleszállító mérsékelt reform kétes értékű eredményei fejében a végleges választójugi reform néhány évtizedre elodáztassék.

A „nemzeti” jog és a demokratikus fejlődés történelmünk egész folyamán keresztül éles ellentétben állnak. Ez az ellentét csak akkor fog megszűnni, ha a jogrendnek többé nem az lesz egyedüli célja hogy az uralmon levő osztály kiváltságait védje meg, hanem előnyei egyaránt kiterjednek a társadalom minden rétegére.